

LUND UNIVERSITY

El Sistema i Helsingborg

Dokumentation och utvärdering

Lindqvist, Katja

2020

Document Version:

Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Lindqvist, K. (2020). *El Sistema i Helsingborg: Dokumentation och utvärdering*.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

El Sistema i Helsingborg

Dokumentation och utvärdering

Katja Lindqvist
2020

Det är roligt att spela instrument och att sjunga. Vi lär oss mycket saker. Vi gör vårt bästa vi kan, och jag tycker om trumpet. De flesta tycker om trumpet och trombon och vi kämpar med musiken (...)¹

Musikverksamheten El Sistema ökar elevernas språkutveckling genom att öva sångtexter med bildstöd samt genom att träna artikulation och uttal med hjälp av sånger. Eleverna tränar alfabetet genom alfabetssånger och matematik genom notläsning och rytmik/pulsträning.²

El Sistema har skapat större samhörighet mellan barn som deltar i den frivilliga instrumentundervisningen, liksom mellan deras föräldrar.³

Sammanfattning

Från och med hösten 2017 har musikprogrammet El Sistema bedrivits vid Dalhemsskolan i Helsingborg av musikpedagogisk personal. Under 2020 fattas beslut om fortsättning eller avveckling av verksamheten. Denna utvärdering visar att verksamheten har hittat goda former för samverkan inom skolan och med Helsingborgs symfoniorkester. Musikundervisningen har successivt expanderat genom att fler instrument inom brassområdet har introducerats för barnen, och sent under 2019 startade även en körverksamhet. Familjekvällar (inom El Sistema ofta kallade VänsDays) är sedan 2019 en veckovis återkommande verksamhet som kontinuerligt har utvecklats av El Sistema-pedagogerna. Under våren 2020 planeras för vidare utveckling av all befintlig verksamhet. Både El Sistema-pedagogerna och skolans personal är nöjda med verksamhetsformerna och samarbetet.

De frågor som Helsingborgs stad önskat få besvarade genom utvärderingen är:

- Hur utvecklar El Sistema elevers självkänsla, individuell och kollektiv?
- Hur påverkar ökat samarbete mellan elever arbetsmiljön i skolan och därmed resultaten?
- Hur integrerar El Sistema föräldrar i skolarbetet?
- Hur påverkar El Sistema elevers och deras familjers fritid?
- Hur skapar El Sistema stolthet över den egna stadsdelen och gör området mer attraktivt?

För att besvara dessa frågor har utvärderaren arbetat med kvantitativ och kvalitativ datainsamling. Kvantitativt har information samlats in genom enkäter till berörda elever samt deras föräldrar. Kvalitativt har information samlats in genom intervjuer med skolans pedagoger och ledning, genom intervjuer och samtal med El Sistema-pedagogerna samt genom att ta del av tidigare forskning, utvärderingar och material som rör El Sistema i Helsingborg, övriga Sverige samt internationellt. Vissa frågor som uppdragsgivarna önskade få besvarade bedömdes av utvärderaren vara för svåra att besvara inom ramen för det befintliga uppdraget, och har därför inte besvarats.

Utvärderingen visar att El Sistema i Helsingborg haft tydliga positiva resultat för deltagande barn, både i form av utveckling i lärandet, i ordförråd och språkanvändning, samt i social utveckling och i musikalisk kunskap. Effekterna av införandet av El Sistema i Helsingborg speglar tydligt de positiva effekter som noterats i andra El Sistema-program i Sverige och internationellt. Barnen har lärt sig hantera instrument och att sjunga i kör. De har utvecklat sitt språk knutet till musik och instrument, och de har lärt sig vikten av samarbete och att lyssna på varandra genom El Sistema-undervisningen och den ordinarie musikundervisning som El Sistema-pedagogerna hållit i. Vidare har barnen fått prova på att uppträda inför publik, och tränat sig i sociala koder knutna till uppträdanden och besök vid kulturinstitutioner. Vissa barn som har svårt att koncentrera sig under lektionstid, berättar skolans pedagoger, är under musikundervisningen koncentrerade. Den frivilliga undervisningen har skapat en känsla av sammanhållning mellan de barn som deltar i den frivilliga undervisningen. Barnen uppfattar musik- och instrumentundervisningen som viktig och rolig, men vissa barn uttrycker en önskan om större lugn och ro under undervisningstillfällena. Föräldrar till barn som deltar i den frivilliga El Sistema-undervisningen uttrycker en känsla av gemenskap relaterad till El Sistema-aktiviteter som familjekvällar och framträdanden. Både föräldrar och barn anger i högre grad 2020 än 2018 att de trivs i Dalhem och på Dalhemsskolan.

Givet att utvärderingen visar på att införandet av El Sistema i Helsingborg visar på samma positiva resultat som andra El Sistema-verksamheter i Sverige och i utlandet, rekommenderas Helsingborgs stad att fortsatt bevilja verksamheten finansiering.

Innehåll

Sammanfattning	3
Uppdraget.....	7
Bakgrund.....	10
Kort information om Dalhemsskolan	12
Tidigare utvärderingar och studier av El Sistema.....	13
Utvärderingar i Sverige	13
Stockholm	13
Örebro	14
Internationella studier	15
Genomförandet av studien.....	17
Studiens begränsningar	18
El Sistema i Helsingborg – dokumentation av aktiviteter	20
Undervisningsformer.....	20
Övriga El Sistema-aktiviteter.....	20
El Sistema-konserter med Dalhemsskolans elever	21
Kvalitativ utvärdering – barns, föräldrars och pedagogers röster	29
El Sistema-pedagogerna.....	29
Skolans pedagoger.....	30
Eleverna.....	32
Kvalitetsrapport för läsåret 2018/19.....	35
Helsingborgs symfoniorkester	36
Enkätresultat.....	37
Enkät till alla barn i årskurs 2–4 2018 samt i årskurs 2–5 2020	37
Enkät till elever som deltar i frivillig El Sistema-undervisning.....	41
Enkät till alla föräldrar med barn i berörda årskurser	46
Enkät till föräldrar vars barn deltar i El Sistema	54
Övergripande resultat, reflektioner och rekommendationer.....	59
Svar på utvärderingens frågeställningar	59
Arbetsprocesser och organisation.....	61
Rekommendationer.....	62
Referenser	64
Framsidans källor	64

Uppdraget

Våren 2018 fick författaren till denna rapport uppdraget att genomföra en utvärdering av musikprogrammet El Sistema vid Dalhemsskolan i Helsingborg. Utgångspunkten var ett antal effektmål och frågor som de olika förvaltningar och nämnder som finansierat satsningen under perioden 2018–2020 ville få belysta och besvarade innan de fattar beslut om en eventuell förlängning av finansiering av projektet.

I en rapport för kulturförvaltningen i Helsingborg daterad 2016-02-29 (dnr 588/2015), rörande El Sistema och hur det skulle kunna introduceras i staden, angavs ett antal effektmål för den tänkta satsningen. Dessa effektmål var sociala till sin karaktär, och låg till grund för en ansökan om medel för en utvärdering och följeforskning av projektet under dess treåriga genomförandeperiod. I rapporten anges effektmålen som följer.

Effektmål

En viktig positiv effekt för en El Sistema-verksamhet beskrivs med orden ”att bryta utanförskap till innanförskap”. Här finns en gemensam plattform där självkänsla, språkutveckling och social tillhörighet får växa hos barn och deras föräldrar i gemensamma träffar och upplevelser. Med tidiga insatser och inbjudan till att delta i en utvecklande fritidsverksamhet ger vi barnet möjlighet att med musikens hjälp bryta utanförskapet. (Skandia, Utanförskapets pris www.utanforskapetspris.se).

Att barnens familjer är inbjudna och förväntas delta, att de känner en trygg hemvist i skolan samt att familjen hjälper till med praktiska göromål vid konserter – allt detta stärker barnets känsla av att dess värld är hel. Att alla delar hör ihop är ännu en positiv effekt. Tillsammans får familjerna också en naturlig ingång in i samhället oavsett vilket språk som talas hemma eller vilka ekonomiska möjligheter familjen har. Genom att vuxna, ungdomar och barn skapar tillsammans genereras, inom och utanför programmet, goda förebilder både mänskligt och konstnärligt. Våra professionella musiker i Helsingborgs Symfoniorkester kommer att vara betydelsefulla förebilder i detta avseende.

Genom arbetet med El Sistema stärks också de demokratiska värdena. Genom att fler barn och vuxna har möjlighet till musikalisk mångfald och fina musikupplevelser såväl i det lokala sammanhanget, som inom Kulturskolan och på Konserthusets scen. Detta blir en del i den sociala mobilisering som är nödvändig på platser där segregation har begränsat möjligheterna för människors utveckling.

- Integration mellan formell och informell utbildning, det livslånga lärandet.
- Interkulturella aspekter – goda miljöer för elevens språk- och kunskapsutveckling.
- Språket, nyckel till utbildning- musik-språkutveckling- musiken fungerar som integration-godkända betyg-gymnasieutbildning-arbete.

De effektmål som anges i texten ovan är relativt abstrakta och övergripande, men i den efterföljande ansökan om medel för följeforskning (utvärdering), är formuleringarna mer konkreta. Härnäst återges därför delar av texten i ansökan från 2017.

Musik som medel och inkludering – att växa som människa och nå gemensamma mål för att motverka en segregerad stad.

Vi ansöker om forskningsmedel till följeforskning om och hur implementering av El Sistema i Helsingborg skapar förändring och utveckling, med barnets bästa i främsta rummet.

Vi vill komplettera den forskning som är påbörjad vid Göteborgs universitet, om El Sistema ur ett musikpedagogiskt perspektiv, med forskning ur ett socialt perspektiv. Vi vill undersöka hur El Sistema utvecklar elevers självkänsla, individuell och kollektiv, samt hur ett ökat samarbete mellan elever påverkar arbetsmiljön i skolan och därmed resultaten. Vi vill undersöka hur El Sistema integrerar föräldrar i skolarbetet samt påverkar elevers och deras familjers fritid. Vi vill undersöka hur El Sistema skapar stolthet över den egna stadsdelen och gör området mer attraktivt.

...

Förslag till följeforskning

- Föräldrarnas utanförskap alternativt innanförskap. Har man genom El Sistema gjort någon förflyttning?
- Har kunskapen om andra föräldragrupper på skolan ökat? Har man fått bättre nätverk/relationer?
- Kan El Sistema skapa förändringar i föräldrars liv, och därmed barnens?
- Hur kan El Sistema bidra till nätverkande för de föräldrar som tillsammans med sina barn deltar i El Sistema?
- Har El Sistema någon påverkan på utanförskapet i samhället och på nyanländas situation?

Dessa frågor har formulerats av tjänstemän vid kulturförvaltningen och kulturskolan utifrån ambitionerna med satsningen. Frågorna har varit utgångspunkten för arbetet med den utvärdering som här redovisas. Utvärderaren har getts utrymme att självständigt förhålla sig till de angivna effektmålen och frågeställningarna av kulturskolans chefer och projektledaren för El Sistema-satsningen. Dessa parter har varit viktiga samtalsparter i utformningen av utvärderingen, tillsammans med den tjänsteman som skrev den initiala rapporten om El Sistema för kulturförvaltningen.

I samband med operationaliseringen av uppdragets frågeställningar blev det klart att flera av dem var för komplexa för att kunna besvaras inom ramen för följeforskningsprojektet. Därför grupperades frågorna i två grupper, där den första gruppens frågor bedömdes av utvärderaren som möjliga att besvara, medan de senare inte kunna tydligt besvaras inom ramen för uppdraget. De förra frågorna listas här som fråga A1–A5, medan den senare gruppens frågor anges med beteckningen B1–B5. Under varje frågeställning anges den eller de metoder som använts för att besvara respektive fråga.

A1. Hur utvecklar El Sistema elevers självkänsla, individuell och kollektiv?

- Enkät till barn och föräldrar samt skattning utförd av lärare, intervju med lärare

A2. Hur påverkar ett ökat samarbete mellan elever arbetsmiljön i skolan och därmed resultaten?

- Enkät till barn och föräldrar samt skattning utförd av lärare, intervju med lärare

A3. Hur integrerar El Sistema föräldrar i skolarbetet?

- Enkät till föräldrar

A4. Hur påverkar El Sistema elevers och deras familjers fritid?

- Enkät till föräldrar

A5. Hur skapar El Sistema stolthet över den egna stadsdelen och gör området mer attraktivt?

- Enkät till barn och föräldrar

B1. Föräldrarnas utanförskap alternativt innanförskap. Har man genom El Sistema gjort någon förflyttning?

- *Med hänvisning till Mats Fahlgrens (2009) kunskapssammanställning och särskilt med dess referens till Riksrevisionens kritik av begreppet från 2008, bedöms att frågan inte är rimlig att besvara med de begränsade resurser som för tillfället finns tillgängliga för denna utvärdering.*

B2. Har kunskapen om andra föräldragrupper på skolan ökat? Har man fått bättre nätverk/relationer?

- Enkät till föräldrar, observation av aktiviteter
- *Vilka andra föräldragrupper åsyftas?*

B3. Kan El Sistema skapa förändringar i föräldrars liv, och därmed barnens?

- *Denna fråga skulle behöva operationaliseras, vad menar man för typ av förändringar?*

B4. Hur kan El Sistema bidra till nätverkande för de föräldrar som tillsammans med sina barn deltar i El Sistema?

- Enkät till föräldrar, intervju med El Sistema-pedagoger och lärare

B5. Har El Sistema någon påverkan på utanförskapet i samhället och på nyanländas situation?

- *Se kommentaren till fråga B1 vad gäller begreppet utanförskap. Samma vaghet bedöms gälla formuleringen "nyanländas situation". Därmed bedöms inte frågan kunna besvaras inom ramen för denna utvärdering.*

Det är alltså frågorna A1–A5, samt frågorna B2 och B4 som är utgångspunkten för utvärderingen som redovisas här. Arbetsmetoder som använts redovisas i avsnittet Genomförandet av studien.

I ansökan om medel för utvärdering av satsningen från 2017 används begreppet följeforskning. Detta begrepp definieras av Tillväxtverket som kritisk, konstruktiv granskning i stora projekt undan för undan (Tillväxtverket 2011: sid.11, utifrån EU-kommissionens begrepp *on-going evaluation* i samband med utvärdering av Strukturfondsprojekt inom EU; se även Ahnberg et al 2010). Detta innebär att utvärderingen både har sökt besvara frågeställningarna angivna i detta avsnitt, men även att genom en kontinuerlig dialog med samtliga involverade parter ge ett forskarperspektiv på den verksamhet som genomförs. Denna typ av utvärdering benämns som formativ, och innebär just en kvalificerad reflektion från en forskare på den verksamhet som bedrivs, i detta fall El Sistema-aktiviteter. Utifrån detta element i utvärderingen ges några rekommendationer kring arbetsformer i rapportens avslutande del. Den största delen av rapporten är dock inriktad på redovisning av utvärderingens summativa del, det vill säga de resultat och effekter som El Sistema haft för berörda elever och deras föräldrar.

Författaren vill tacka samtliga som bidragit till utvärderingsarbetet och rapporten genom information och kommentarer. Ett särskilt tack går till Dalhemsskolans personal och till El Sistema-pedagogerna för deras engagemang. Kvarvarande fel i rapporten ansvarar författaren för.

Bakgrund

Frågan om införande av musikpedagogiken El Sistema i Helsingborg började utredas 2015 av stadens dåvarande kulturchef. En medarbetare på kulturförvaltningen fick i uppdrag att ta fram underlag för ett konkret förslag för berörda politiker att ta ställning till. Syftet med El Sistema var att möjliggöra för fler barn att aktivt ta del av kultur på sin fritid och att skapa möjligheter för olika typer av social interaktion mellan barnen, deras föräldrar och andra familjer genom aktiviteter knutna till musikprogrammet. I den underlagsrapport som togs fram knyts El Sistema till Helsingborgs stads visionsdokument där kultur beskrivs som ett medel bland annat för att minska sociala klyftor i samhället. I arbetet med utformningen av en El Sistema-satsning var representanter för arbetsmarknadsförvaltningen, kulturförvaltningen, skol- och fritidsförvaltningen och socialförvaltningen involverade.

Arbetsmarknadsnämnden, barn- och utbildningsnämnden, Helsingborgshem, idrotts- och fritidsnämnden, kulturnämnden och socialnämnden fattade sedan beslut om att inom sina respektive budgetar bidra till El Sistemaskostnader under en försöksperiod. Den totala budgeten för denna period, HT 2017 – VT 2020 (sex terminer) uppgick till 4,6 miljoner kronor. Budgetens fördelning per kalenderår redovisas i tabellen nedan (tusental kronor). Utöver angivna budgeterade kostnader har Helsingborgs symfoniorkesters musiker bidragit med sin arbetstid genom omdisponering av befintliga arbetsuppgifter, och denna kostnad ingår därmed i de ordinarie personalkostnaderna för symfoniorkesterns organisation.

	2017 (1 termin)	2018 (2 terminer)	2019 (2 terminer)	2020 (1 termin)
Budgeterad totalkostnad	950	1450	1450	730

På sid. 4–5 i underlagsrapporten från 2016 ges en kort beskrivning av El Sistema, som här återges i sin helhet som en introduktion till detta musikprogram:

Om El Sistema

El Sistema är ett musikprogram skapat 1975 av ekonomen och musikern José Antonio Abreu i Venezuela. Visionen är att man genom musik kan medverka till att utveckla och skapa en positiv social förändring i barns och ungas liv.

José Antonio Abreu tilldelades Right Livelihood Award 2001 samt Polarpriset 2009.

El Sistema-undervisningen i Sverige har hämtat inspiration från Venezuela och anpassats till den svenska modellen av musikundervisning i den kommunala musik- och kulturskolan. Dock med ett större fokus på gruppundervisning och familjens delaktighet i barnets framsteg i kunskapsinhämtningen.

Den svenska tolkningen av El Sistema är ett resultat av arbetsprocesser i Göteborg (där verksamheten startade 2010 i Angered/Hammarkullen), med arbetsgrupper inom nätverket El Sistema och styrelsen för stiftelsen El Sistema Sverige.

Gustavo Dudamel, världsberömd dirigent, har sin bakgrund i El Sistema. Dudamel var under flera år chefsdirigent för Göteborgs Symfoniker och medverkade till att starta El Sistema-verksamhet i Göteborgs stad. Ett initiativ som lett till att El Sistema idag finns i många delar av Sverige.

El Sistema finns på ett 15-tal platser i Sverige. Ca 7 000 elever deltar. [1] Elever som utan detta program troligtvis inte fått möjlighet att delta i den här typen av fritidsverksamhet. El Sistema-programmet är en riktad satsning på ett musikprogram anpassat till elevens vardag och förutsättningar. El Sistema-programmen finns till största del inom den kommunala musik- och kulturskolan och samarbetar med professionella symfoniorkestrar, vilka är en viktig del i det förebildande arbetet.

El Sistema vill ge barn och unga verktyg att själva och tillsammans med andra erövra musiken. Som individer och i grupp lär de sig att med instrumentet, orkestern och kören som mål öka sina förmågor som kulturella, empatiska och demokratiska människor. Förebilder är en central del av lärandet. Kreativ kvalitet är det gemensamma målet.

För eleverna blir El Sistema en fast punkt i tillvaron, där varje enskilt barn får känna tillhörighet och gemenskap. El Sistema bidrar till social integration över språk- och kulturgränser. Föräldrar och familj har stor betydelse för barnets utveckling. Inom gruppen byggs relationer och respekt där varje enskild individ är viktig för att uppnå ställda mål. I undervisningsgruppen visas förtroende för varandra, vilken funktion var och en har och vem som leder gruppen. El Sistema ska stödja att barns och vuxnas individuella erfarenheter och berättelser tas på allvar, och klaras av att handskas med i ett konstnärligt skapande. **El Sistema ska finnas där det behövs som mest.**

Undervisningen inom El Sistema startade på Dalhemsskolan våren 2018. Projektledaren för El Sistema påbörjade sitt arbete i augusti 2017, tillsammans med en musikpedagog med inriktning brassinstrument. Dessa pedagoger är anställda på 100 procent. En tredje brasspedagog anställdes hösten 2018 på 50 procent. Projektledaren är examinerad musiklehrare med inriktning sång, utbildad vid Högskolan för Scen och Musik, Göteborgs universitet. Utöver planering och administration är projektledaren aktivt involverad i musikundervisningen inom El Sistema på Dalhemsskolan. Den heltidsanställda pedagogen är examinerad musiklehrare med inriktning brass, utbildad vid Musikhögskolan i Piteå, Luleå tekniska universitet. Den halvtidsanställda pedagogen är utbildad musiker inom brass vid Higher Institute of Music, Damaskus.

Under perioden augusti – december 2017 arbetade projektledaren och heltidsanställda musikpedagogen med research inför uppstarten av El Sistema i Helsingborg. De reste bland annat runt till andra kommuner och skolor i Sverige där man infört El Sistema-undervisning, liksom till El Sistema-evenemang som det svenska nätverket ordnar regelbundet. De besökte också regelbundet Dalhemsskolan där undervisningen senare skulle börja genomföras, och började titta på vilka undervisningslokaler som var lämpliga. De träffade också skolans personal regelbundet i sitt förberedande arbete. Från och med höstterminen 2017 gavs föräldrar information på föräldramöten om införandet av El Sistema.

Från skolans sida önskades att El Sistema-pedagogerna skulle bidra till deras ordinarie musikundervisning för barnen i årskurs F (förskoleklass) till 3. El Sistema-pedagogerna beslöt efter dialog med skolan att erbjuda sådan undervisning som El Sistema erbjuder och som sammanfaller med skolans läroplan. Detta gör de fortfarande 2020, och bidrar därmed till elevernas musikundervisning, men inte med funktioner som skolans pedagoger utför, såsom bedömningar av elevernas prestationer.

¹ Dessa siffror var korrekta vid textens tillkomst. 2020 har El Sistema varit verksamt i Sverige i tio år, och "räknar nu in 10 000 barn och deras familjer i sammanlagt 30 kommuner, och på över 40 platser i landet" som El Sistema berättar på sin egen hemsida, <http://www.elsistema.se/om-el-sistema/el-sistema-i-sverige/> (2020-04-01).

Inför uppstarten av undervisningen på Dalhemsskolan besökte El Sistema-pedagogerna andra El Sistema-pedagoger i Sverige, och har kontinuerligt deltagit i El Sistema Sveriges Akademier och andra aktiviteter för att lära sig om pedagogiken och få goda råd utifrån pedagoger med längre erfarenhet inom denna typ av pedagogik. Brasspedagogen har under våren 2018 gått en kurs om El Sistema-pedagogik och metodik vid Högskolan för scen och musik vid Göteborgs universitet.

Valet av instrument för instrumentundervisningen på Dalhemsskolan har utgått ifrån två faktorer. Den första är grundtanken i El Sistema att instrumentundervisningen utgår ifrån orkesterinstrument. Därför arbetar man inte med renodlade solistinstrument inom El Sistema som exempelvis piano eller gitarr. Den andra faktorn är att inriktningen på musikundervisning inom El Sistema kom att avgöras av de rekryterade musikpedagogernas inriktning. Eftersom de nu rekryterade El Sistema-pedagogernas inriktning var brass (mässingsblåsinstrument) respektive sång, blev detta också fokus för undervisningen. El Sistema-undervisningen i Helsingborg har varit avgiftsfri.

Kort information om Dalhemsskolan

Dalhemsskolan är en grundskola för åk F–9, och ligger i direkt anslutning till centrum av bostadsområdet Dalhem. Här finns även fritidsverksamhet. Under skolåret 2019/20 hade skolan 400 elever fördelade på åk F–9. Antalet anställda samma skolår var ungefär 75 totalt, varav drygt 50 pedagoger inom skola och fritidshem.

Skolinspektionen lämnade flera anmärkningar efter en inspektion på Dalhemsskolan 2015. Sedan dess har skolans ledning och personal arbetat med att åtgärda arbetet och miljön på skolan, och skolan har fått vissa extra medel för detta arbete från Skolverkets satsning ”Samverkan för bästa skola”. Det förnyelsearbete som pågått sedan 2015 kommer under 2020 att avslutas med att skolan byter namn till Anneroskolan.

Det kommunala bostadsbolaget Helsingborgshem erbjuder barn och ungdomar (liksom vuxna) fritidsaktiviteter i Dalhem efter skoltid i lokaler som de förfogar, bland annat Mötesplats Kulturpunkten i Dalhems centrum och en idrottshall. Information om aktiviteter sprids i samtal med de boende samt genom anslag fysiskt och på sociala medier. Dessutom erbjuds kostnadsfri handbollsträning en gång i veckan i Dalhemsskolans gymnastiksal efter skoltid. Vissa av skolans pedagoger menar dock att många barn inte har tillgång till fritidsaktiviteter i någon högre grad.

Tidigare utvärderingar och studier av El Sistema

Som ett led i arbetet med utvärderingen har utvärderaren tagit del av tidigare dokumentation och forskning om hur El Sistema genomförts på andra håll i Sverige och världen. Internationellt finns viss forskning om El Sistema och liknande musikprogram för barn i skolåldern, och det finns två utvärderingar med fokus på sociala effekter av El Sistema i Sverige. Samtliga dessa utvärderingar och studier har varit viktiga för att kunna jämföra de resultat som redovisats av pedagoger, barn och vuxna i Helsingborg med det som framkommit på andra håll. I detta avsnitt redovisas några lärdomar och erfarenheter från utvärderingar genomförda i Sverige, och en sammanställning av internationell forskning om effekter av El Sistema och liknande musikprogram. Senare i rapporten jämförs utfallet i Helsingborg enligt den kvalitativa och kvantitativa studien med utfallet i dessa studier.

Utvärderingar i Sverige

Utvärdering av införandet av El Sistema har tidigare i Sverige bara gjorts i Stockholm (2015) och i Örebro (2017). El Sistema infördes i dessa städer med ungefär samma målsättning, att stärka barnens känsla av samhörighet, förbättra samarbets- och koncentrationsförmåga liksom generellt skolans mål, samt väcka intresse för musik och kultur.

Stockholm

Stockholms stad införde El Sistema vid vissa förskolor och skolor i några stadsdelar identifierade som socialt utsatta år 2013 som ett treårigt projekt. Verksamheten utvärderades av en extern part 2015 (Lenefors och Svensson 2015). Länk till utvärderingen finns i referenslistan sist i denna rapport. Nedan anges de effektmål som utvärderarna identifierade för projektet i Stockholm (Lenefors och Svensson 2015: 10).

Effektmål	Barn	Föräldrar/familjer	Förskola/skolan
Kunskap och förståelse	Kunskap om ett professionellt kulturliv Kunskap om nya förebilder Kunskap om klassisk musik och folkmusik	Kunskap om ett professionellt kulturliv	Stärkt demokratiutveckling Ökad integration
Förmåga och färdigheter	Musikaliska förmågor Sociala förmågor; samarbetsförmågor Förmåga till delaktighet och att vara medskapare	Förmåga till delaktighet och att vara medskapare	Stärkt demokratiutveckling
Attityder och värderingar	Självkänsla Stärkt identitet – vem jag är i världen Motivation att fortsätta utvecklas utifrån egna mål Känsla av gemenskap Stärkta familjerelationer Positiva attityder till klassisk musik och/eller folkmusik	Känsla av gemenskap Stärkta familjerelationer Positiva attityder till klassisk musik och/eller folkmusik	Stärkt demokratiutveckling

Glädje, inspiration, kreativitet	Glädje Inspiration till eget skapande Kreativitet i medskapandet	Glädje	Glädje
Aktivitet, beteende, progression	Aktiva deltagare och medskapare i kulturlivet Fortsätter aktivt och medvetet att utvecklas efter egna mål	Aktiva deltagare och medskapare i kulturlivet	Ökad integration Ökad social hållbarhet

Utvärderarna konstaterade att dessa effektmål i hög utsträckning är uppfyllda efter tre års projektverksamhet. Stockholms stads kulturnämnd beslöt i 2015 att permanenta El Sistema i Stockholm.

Utvärderingen av El Sistema i Stockholm listade faktorer som de involverade såg som möjliggörare och framgångsfaktorer. Bland dessa kan nämnas kontinuitet, undervisning i direkt anslutning till skoldagens slut, involvering av familjerna genom familjeträffar, att undervisningen syftade till konserter ”på riktigt”, teamarbete och avgiftsfrihet. Bland faktorer som utgjort hinder och utmaningar i Stockholm framkom vid intervjuerna redovisade i rapporten bristen på långsiktighet i satsningen, förankring på skolorna, och samverkan mellan förvaltningar involverade i satsningen. Som avgörande för framgången för El Sistema framhölls El Sistema-pedagogerna av de intervjuade i utvärderingen. De individuella El Sistema-pedagogernas kompetens och engagemang i en roll som från början enligt de involverade var något oklar, men som blev tydligare över tid. I utvärderingen betonas vikten av pedagogisk examen för El Sistema-pedagoger, utifrån de erfarenheter utvärderingen pekat på i och med att vissa av pedagogerna saknade sådan.

Projektmålen för införandet av El Sistema i Stockholm formulerades vid tiden för utvärderingen som följer:

- Öka antalet tillfällen för barnen och ungdomar att delta i kulturella aktiviteter under veckan för att skapa kontinuitet, delaktighet och samhörighet med varandra och med pedagoger, professionella och föräldrar/andra vuxna
- Visa att klassisk musik och folkmusik är tillgänglig för alla
- Bidra till ökad måluppfyllelse i berörda skolor (Lenefors och Svensson 2015: 15)

Utvärderarna noterar i sin rapport att de två första projektmålen uppnåtts, men att målet om att att El Sistema skulle bidra till ökad måluppfyllelse för elever i berörda skolor inte hade utvärderats. De noterade också att inga indikatorer för att mäta graden av måluppfyllelse för detta projektmål hade definierats. Det är även idag (2020) oklart ifall någon utvärdering av detta projektmål gjorts. Vad orsaken till detta är går bara att spekulera i. en möjlig orsak är att det är ett mycket komplext samband mellan ett musikprogram och faktisk grad av måluppfyllelse i skolverksamheten.

Örebro

El Sistema infördes i vissa områden i Örebro kommun i november 2014 som ett treårigt projekt med övergripande syfte att bidra till den sociala miljön i vissa områden. Syftet med införandet av El Sistema i Örebro var att

- bidra till att öka barnens känsla av samhörighet och gemenskap
- bidra till att förbättra barnens samarbets- och koncentrationsförmåga

- bidra till att öka måluppfyllelsen i skolan, genom ökad stimulans tack vare musiken som i sin tur ger förbättrade förutsättningar för skolframgång
- öka barnens intresse för att delta i organiserad kultur- och fritidsverksamhet
- ge föräldrar en större inblick i och engagemang för sina barns vardag (Örebro 2017: 5–6).

Dessa målsättningar utgjorde utgångspunkt för en utvärdering av projektet 2017. Genom enkäter mättes mängd fritidsaktiviteter hos en och samma grupp barn som deltagit i El Sistema-verksamhet (vilket var samtliga barn) under 2015 respektive 2017, samt tillgång till fritidsaktiviteter. Utöver detta mättes elevernas utveckling och beteende i skolan genom uppskattningar av skolans pedagoger genom ett vetenskapligt välkänt skattningsinstrument vad gäller språk, uppmärksamhet, koncentration och sociala färdigheter. Även barnens läskunnighet analyserades. Föräldrarnas deltagande vid familjekvällar (VänsDays) kartlades, liksom deras intresse av delaktighet i skolans verksamhet. Dessa kvantitativa mätningar kombinerades i studien med intervjuer för att fånga erfarenheter och upplevelser hos barn, föräldrar, pedagoger och andra.

I utvärderingen av El Sistema i Örebro konstateras att 90 procent av barnen har nått projektets mål genom att ha förbättrat sin måluppfyllelse i skolan, stärkt sin självkänsla, fått ökat självförtroende, utvecklat språk och bättre koncentrationsförmåga. Barnen som deltog i El Sistema anges också ha hittat lugn och ro, och utvecklat en stolthet själva liksom hos sina föräldrar. Föräldrarnas engagemang och delaktighet i skolans verksamhet hade också ökat. Utvärderarna rekommenderade en fortsättning av verksamheten i de områden där de pågått.

En länk till utvärderingen finns i referenslistan sist i denna rapport.

Internationella studier

Den utförligaste sammanställningen av internationell forskning om El Sistema och liknande program internationellt som utvärderaren funnit är *El Sistema and Sistema-inspired programmes: A literature review of research, evaluation, and critical debates* (Creech et al. 2016) som först publicerades 2013 och finns tillgänglig i en andra upplaga från 2016. Av totalt 277 El Sistema-program i 58 länder hittade rapportförfattarna 69 forskningsstudier eller utvärderingar rörande 44 El Sistema-program eller Sistema-inspirerade program i 19 länder. Rapporten presenterar resultaten från dessa studier och utvärderingar.

Övergripande konstaterar författarna att de effekter utifrån de studier och utvärderingar som hittills genomförts internationellt (Creech et al. 2016: 12–13; rapportförfattarens översättning) som de kan identifiera är att

- El Sistema erbjuder musikaliska möjligheter för barn som annars inte skulle ha haft möjlighet till professionellt stöd i utvecklingen av sin musikaliska potential
- El Sistema kännetecknas övergripande av en hög kvalitet i genomförandet av verksamheten
- El Sistema erbjuder fördelar för deltagare i form av personlig utveckling, psykologiskt välmående, sociala färdigheter, medlemskap i skyddande sociala nätverk, samt påtagliga och kumulativa positiva effekter i skolrelaterade och musikaliska prestationer.

Faktorer som kännetecknar El Sistema och liknande musikprogram, som stöder positiva sociala, känslomässiga och kognitiva effekter, är enligt den forskning som genomförts (Creech et al. 2016: 12–13; rapportförfattarens översättning):

- Delaktighet i en grupp (ensemble)
- Möjligheter att utveckla nya förmågor och att uppträda
- Starkare band till andra och solidaritet i strävan efter gemensamma mål
- Intensiv och tät kontakt med grupp och pedagoger
- Ömsesidig respekt
- Erkännande och uppskattning av excellens
- Positiv relation mellan pedagog och elev
- Närande av barns musikaliska utveckling
- Höga förväntningar på musikalisk prestation
- Höga förväntningar på positivt beteende
- En trygg lärmiljö
- Gemensamma mål och värderingar

I vilken mån dessa generella noterade positiva effekter av och faktorer hos El Sistema kan identifieras i satsningen i Helsingborg redovisas i kommande avsnitt av rapporten. Eftersom den ovan redovisade forskningsöversynen innehåller referenserna till de publicerade studier som gjorts, kommer inte andra individuella vetenskapliga artiklar redovisas här. Länk till rapporten ovan finns i referenslistan sist i denna rapport.

Genomförandet av studien

Material har samlats på en mängd olika sätt för utvärderingen. Projektledaren för El Sistema har tillhandahållit information om olika framträdanden och gäster vid familjekvällar, samt antal deltagande elever. Dalhemsskolans ledning och personal har bidragit med information om skolans elev- och personalantal och arbetsrutiner vid skolan. Observationer har gjorts vid familjekvällar och olika framträdanden. Intervjuer med skolans personal, särskilt med den pedagogiska personalen, har gjorts vid två tidpunkter: den första gången under våren 2018 och den andra gången under våren 2020. Samtal med projektledaren för El Sistema har skett återkommande under hela perioden 2018–2020.

Intervjuerna med skolans pedagogiska personal berörde vid första tillfället (2018) hur pedagogerna upplevde att uppstarten av El Sistema på skolan fungerat, och vad de tänkte om dess möjliga effekter på elever, föräldrar och skolan överlag. Vid intervjuerna med skolans pedagoger våren 2020 var fokus på deras upplevda resultat och effekter av införandet av El Sistema-programmet på skolan. Särskilt ställdes frågor om pedagogernas uppfattning om

- ev förändring i enskilda barns/gruppers språkkunskaper
- ev förändring i enskilda barns/gruppers sociala interaktion/samarbetsförmåga
- ev förändring i enskilda barns koncentrationsförmåga
- ev förändring i klassrummet rörande social interaktion
- ev förändring i skolan rörande social interaktion
- föräldrars intresse av att vara delaktiga i skolans verksamhet

Dessutom genomfördes vid två tillfällen enkäter med skolelever och dessas föräldrar. Den första enkäten genomfördes hösten 2018 och den andra våren 2020. Utformningen av det praktiska utvärderingsarbetet gjordes i kontinuerlig dialog framförallt med projektledaren för El Sistema i Helsingborg.

I arbetet med utformningen av enkäter till barn och föräldrar på skolan var pedagogerna på skolan viktiga, då de kommenterade utkast till enkäterna utifrån sin kännedom om barnen och föräldrarna. Vissa frågor som uppdragsgivarna önskade få svar på inkluderades inte i enkäterna, eftersom liknande frågor ställdes i skolans årliga kvalitetsrapport (se vidare i avsnittet Studiens begränsningar om varför inte dessa frågor kunnat redovisas). Antalet frågor till eleverna minimerades för att säkerställa att barnen skulle ha tålamod att fylla i enkäterna. Detta var viktigt eftersom enkäterna fylldes i av barnen under lektionstid, och barnen var mellan åtta och elva år vid ifyllandet. Enkäter till föräldrarna berörde om deras engagemang i och kontakt med skolan, fritidsaktiviteter och kontakter med andra föräldrar, i enlighet med de frågor som fanns formulerade i uppdraget. Utöver enkäter till samtliga barn i årskurs 2, 3 och 4, samt 2020 även årskurs 5, samt dessa barns föräldrar, har enkäter delats ut till de barn som deltar i den frivilliga musikundervisningen (och i enkätomgång 2 även de barn som deltar i köraktiviteten) samt deras föräldrar. Dessa enkäter har innehållit frågor som är relaterade till hur de upplever aktiviteten och de kringaktiviteter som är knutna till dessa såsom framträdanden om familjekvällar (VänsDays). Sammanlagt genomfördes alltså fyra enkäter.

De frågor som enkäterna innehållit redovisas i avsnittet Enkätresultat. Enkäternas frågor framgår av den angivna frågan i diagrammet som redovisar respektive frågas svarsfördelning. Enkäterna fylldes i manuellt på papper av eleverna i skolan och av föräldrarna hemma. Vissa frågor har besvarats av elever som deltar i respektive inte deltar i den frivilliga musik- eller körundervisningen efter skoltid. Ibland visade det sig att fel fråga varit besvarad för dessa

frågor, och då har det svar som felaktigt besvarats strukits. Fritextsvar har korrigerats för språk, och i vissa enstaka fall så har meningen med svaret behövt tolkas. Frågor om trivsel har haft varierande ordning på svarsalternativen, för att undvika slentrianmässiga svar. Frågor om trivsel har sålunda omväxlande svarsalternativ som går från mycket negativ inställning till mycket positiv inställning och tvärtom. Alla barn har inte svarat på alla frågor. Detta kan betyda, särskilt i fallet med enkäter till de barn som deltar i den frivilliga El Sistema-undervisningen, att de inte deltagit i de aktiviteter som efterfrågas, såsom framträdanden och familjekvällar. I andra fall kan avsaknad av svar möjligen bero på svårigheter att formulera sig i skrift eller att de helt enkelt inte ansett sig ha något att svara.

Studiens begränsningar

Alla studier har begränsningar, även denna. Denna rapport diskuterar inte El Sistemas musikaliska, studiemässiga eller kulturellt fostrande effekter som det finns en del forskning om (Osborne et al. 2016). Bland annat bedrivs musikpedagogisk forskning kring El Sistema vid Göteborgs universitet. Forskning om den kulturellt fostrande effekten av El Sistema har undersökts av forskare bland annat vid Musikhögskolan, Lunds universitet (Bergman, Lindgren och Sæther 2016).

Då enkätdelen av utvärderingen utformades var frågor om utveckling av elevernas självkänsla men även prestationer i skolan, liksom barnens arbetsmiljö. I samtal med skolans pedagoger 2018 som genomfördes för att utveckla enkäterna till barnen framkom att barnen svarade på liknande enkäter genom skolan, i årliga nöjdhetenkäter för både skolbarn och deras föräldrar. Dessa enkäter har till läsåret 2019/20 förändrats så att frågorna är knutna till skolans läroplan. Därför kan inte förändringar från år 2017/18 jämföras med dem för år 2019/20. Detta gör att vissa frågor inte kan besvaras kvantitativt som tänkt. Däremot besvaras dessa frågor i den kvalitativa delen av utvärderingen.

Det har av olika skäl varit svårt att få längre och mer utförliga muntliga svar från barn och föräldrar kring hur de upplever deltagande i El Sistemas olika aktiviteter. Ett skäl är att tillfällen då barn, föräldrar och El Sistema-pedagoger möts är olika typer av evenemang, då deltagarna är upptagna av samtal med varandra eller av att lyssna, och sedan ofta behöver gå, eller se till småsyskon eller liknande. Ett annat är barnens språkbruk i åldrarna 8–11 år, som i den omfattning utvärderaren kunnat ta del av kommentarer, inte varit så elaborerat, utan snarare varit inriktat på att uttrycka en positiv eller negativ attityd. Därför har i utvärderingen fokus lagts på redovisning av kommentarer som kommit in genom enkäternas fritextsvar, och genom barnens olika skriftliga beskrivningar i enkäterna men också i de framställningar som vissa barns pedagoger gav dem i uppdrag att göra kring sina upplevelser och tankar kring El Sistema.

Några faktorer som påverkat arbetet med utvärderingen har varit integritetsfrågor och språkfrågor. Många av de frågor som utvärderingen utgår ifrån handlar om upplevelser och känslor. Under arbetets gång har jag upplevt att det inte varit lätt att få välformulerade uttryck för detta, och detta har påverkat det vidare arbetet. Till exempel har jag i denna slutrapport valt att redovisa den kvalitativa delen av resultaten på ett annat sätt än ursprungligen tänkt, nämligen genom barnens egna teckningar och skriftliga beskrivningar snarare än muntliga. På samma sätt har jag valt att lyfta fram pedagogernas beskrivningar av barnens uttryck och utveckling utifrån deras perspektiv, i stället för föräldrarnas. Detta eftersom pedagogerna

använder språket som sitt arbetsredskap och också har ett professionellt kunnande kring barns utveckling. Då många föräldrar och barn har annat modersmål än svenska på Dalhemsskolan, och därmed i flera fall har ett begränsat svenskt ordförråd har jag också bedömt att återgivning av uttryck i direkta citat från föräldrars beskrivningar kan ha en effekt i tryck som inte är avsedd.

I övrigt är det viktigt att vid läsning av denna rapport vara medveten om att mänsklig social interaktion är komplex, och att orsakssamband under korta tidsperioder mellan specifika faktorer och dokumenterbara erfarenheter, handlingar och upplevelser kan vara svåra att entydigt fastställa. Till exempel i barns uppväxt är erfarenheter och upplevelser under skoldagen bara en aspekt av hur de utvecklas, agerar och uttrycker sig. En vuxen människas upplevelse av relationer till samhället och andra människor är likaså komplex och beroende av en mängd olika typer av faktorer. Därför måste man vara varsam med de förväntningar man har på en studie av politiska insatsers effekter på människor. Det är därför svårt att i ett kort tidsperspektiv med bestämdhet kunna visa på vilken eller vilka faktorer som har ett orsakssamband med ett observerbart eller mätbart resultat. I detta fall handlar det om möjligheten att kunna visa på ett entydigt och tydligt orsakssamband mellan införandet av El Sistema-undervisning vid Dalhemsskolan i både obligatorisk (skolans ordinarie musikundervisning) och frivillig form (kostnadsfri instrumentundervisning eller körlektioner efter skoldagens slut i skolans lokaler) och vissa förändringar i barns och föräldrars beteende, attityder och uppfattningar.

Ett av skälen till svårigheterna att entydigt kunna peka på tydliga orsakssamband är att det inte går att undersöka det hela med någon kontrollgrupp. En kontrollgrupp är en grupp av liknande population (de som studeras) där någon insats inte sker. Detta är annars ett bra sätt att jämföra utfall mellan olika populationer för olika faktorer som kan påverka ett beteende, attityd eller en uppfattning om något. Ett annat skäl till svårigheterna är att möjliga faktorer som orsakar de tänkbara effekter som införandet av El Sistema har inte går att skilja från faktorer som inte påverkar effekterna. Det är svårt att säga om det är hemmiljön, förändringar i skolmiljön, förändringar i den generella miljön i området, eller införandet av El Sistema på Dalhemsskolan som orsakat skönjbara förändringar i beteende, attityder och uppfattningar.

El Sistema i Helsingborg – dokumentation av aktiviteter

Undervisningsformer

Samtliga elever i årskurs 2 i Dalhemsskolan har sedan våren 2018 erbjudits möjlighet att spela brassinstrument efter skoltid. Denna frivilliga undervisning har genomförts en gång i veckan under 20 minuter i grupper om cirka åtta elever. De elever som sedan i årskurs 3 och högre fortsatt att delta i den frivilliga undervisningen har övergått till en orkestergrupp, som vuxit med eleverna. Orkestergruppen spelar tillsammans i 60 minuter två gånger per vecka. En ytterligare grupp har tagit form under 2019 där äldre nybörjare (barn som inte deltagit eller slutat spela men velat börja igen) spelat i 60 minuter en gång i veckan. Dessutom finns en öppen tid på förmiddagsrasten varje dag 09.30–10.00 då elever som önskar kan få extra undervisning. Detta har efterfrågats av eleverna själva. Både nybörjare och barn som redan är med i orkestern kommer och övar under dessa rasttider.

El Sistema-pedagogerna undervisar förutom inom programmet El Sistema (den frivilliga undervisningen) även inom den ordinarie musikundervisningen för årskurserna F–3. Den ordinarie musikundervisningen omfattar 30 minuter per vecka på skoltid i sång och rytmik. Under dessa tillfällen är eleverna uppdelade i grupper om 15–20 barn. Tabellen visar ungefärligt antal barn som deltar i undervisningen som ges av El Sistema-pedagogerna vid Dalhemsskolan sedan vårterminen 2018.

Typ av undervisning	Årskurs	VT 2018	Läsår 2018/19	Läsår 2019/20
Endast ordinarie musikundervisning	F–I	c. 100	c. 90	c. 80
Ordinarie musikundervisning	2–3	c. 85	c. 80	c. 85
Frivillig El Sistema-undervisning		57	48	59
Endast frivillig ES-undervisning	4–5	–	I	16

Övriga El Sistema-aktiviteter²

Helsingborgs symfoniorkester (HSO) höll en kick off-konsert i Dalhemsskolans idrottshall den 16 november 2017. Då inbjudan till konserten gick ut till elevernas familjer var intresset så stort att man beslöt att ge samma konsert två gånger samma kväll. Konserterna varade ca 30 minuter, och totalt ungefär 140 personer närvarade inklusive barn.

Den första familjekvällen (VänsDay) för alla föräldrar och barn genomfördes i maj 2018. Då deltog c. 100 personer. Vid denna aktivitet sjöng de barn som börjat frivillig musikundervisning en sång tillsammans och spelade ett stycke på kornett, som var det instrument man börjat undervisa i, för de närvarande.

Under hösten 2018 och regelbundet från våren 2019 kom familjekvällarna igång på tisdagar kl 17–18 i Mötesplats Kulturpunkten i Dalhems centrum. Här har ett växande antal barn med sina föräldrar återkommande samlats för att fika och höra barnen spela, samt även lyssna på gäster vid ett antal tillfällen. Antalet deltagare vid familjekvällarna har i regel varierat mellan 10 och 25 personer, med ett flertal familjer som återkommande närvarat. Vid den allra första

² Medgivande av bildpublicering har inhämtats av målsman för samtliga identifierbara elever i bild.

familjekvällen kom c. 100 personer. Gästerna har varit musiker från Helsingborgs symfoniker. Vid de konserter som HSO hållit i Dalhemsskolans idrottshall har mellan 100 och drygt 200 personer närvarat.

Senhösten 2019 startade El Sistema-pedagogerna körundervisning för elever i årskurs 4 och 5 på fredagar efter skoldagen. Dessa lektioner har varat 30–45 min. El Sistema-pedagogerna arbetar för att få med också dessa barn med sina familjer till familjekvällarna och andra El Sistema-aktiviteter, att få med dem i El Sistema-”familjen”.

Den första familjekvällen 2020, 21 januari, hölls på Dalhemsskolan och inte på Mötesplats Kulturpunkten i Dalhems centrum. Denna gästades av suzuki-gruppen (fiol) vid Helsingborgs kulturskola. Både elever i El Sistema-orkestern och suzuki-gruppen uppträdde för föräldrar och syskon (nedan bild från El Sistema-framförandet).

El Sistema-konserter med Dalhemsskolans elever

Musikundervisningen inom El Sistema kom igång under senhösten 2017, och de första framträdandena organiserade av El Sistema-pedagogerna skedde redan höstterminen 2017.

11 november 2017 sker El Sistema Helsingborgs allra första framträdande. Cirka 20 barn sjunger två sånger då Kulturveckan invigs på Dalhems Centrum.

Den 22 december 2017 medverkar alla barn i åk F–3 i ett framträdande på Dalhemsskolans julavslutning.

Under de följande terminerna är framträdandena fler:

VT 2018

16 mars: 15 elever spelar under Kulturförvaltningens Medarbetardag i Konsertsalen på Dunkers Kulturhus.

6 juni: Nationaldagskonsert tillsammans med HSO på Fredriksdal. Sex elever spelar med orkestern och c. 15 barn sjunger två sånger. Det första framträdandet utanför Dalhem för elever som börjat med frivillig musikundervisning under vårterminen 2018.

23 maj: Fem elever sjunger två sånger under Mångkulturellt kalas på Drottninghög.

12 juni: Skolavslutning Dalhemsskolan, alla barn i åk F–3 medverkar.

HT 2018

23 oktober: 15 elever i åk 2 som just börjat spela trumpet spelar tre musikstycken under Kulturfrukost på Dunkers Kulturhus.

22 november: Åtta brasselever spelar tillsammans med HSO under konsert i Dalhemsskolans idrottshall. Även en grupp barn som deltog i den frivilliga musikundervisningen framträdde med både musik och sång (Se bilder nedan; bilderna är beskurna och delvis retuscherade).

5 december: Åtta brasselever är gästartister i dansföreställningen ”Med feeling för julkänsla” på Tryckeriet (allaktivitetshus).

7 december: Showtime på Dalhemsskolan, alla barn i åk F–3 medverkar.

21 december: Julavslutning Dalhemsskolan, alla barn i åk F–3 samt El Sistema-orkestern medverkar.

VT 2019

28 januari: El Sistema-orkestern spelar i Konsertsalen på Dunkers Kulturhus under Hemvårdens Dag

26 februari: El Sistema-orkestern spelar under Kulturnämndens möte på Dunkers Kulturhus.

1 mars: El Sistema-orkestern spelar under konstavtäckning på Dalhemsskolan.

29 mars: alla barn i åk F–3 medverkar i ett framträdande under Showtime (egen show för lågstadieeleverna, tre tillfällen per termin) på Dalhemsskolan.

27 april: El Sistema-orkestern spelar under Kulturskolans Dag på Dunkers Kulturhus.

21 maj: El Sistema-orkestern medverkar under Barn och unga-festivalen på Maxibadet. Utomhuskonsert.

23 maj: El Sistema-orkestern medverkar under Barn och unga-festivalen, lunchkonsert i Dalhemsskolans matsal.

28 maj: El Sistema-orkestern spelar på familjekvällsavslutning.

5 juni: Skolavslutning Dalhemsskolan, alla barn i åk F–3 samt El Sistema-orkestern medverkar.

6 juni: Nationaldagskonsert med HSO på Tryckeriet. Sju elever spelar med orkestern och c. 15 barn sjunger två sånger.

16–18 juni 2019 deltar tio elever i El Sistema-lägre Side by Side i Göteborg, med de tre El Sistema-pedagogerna och fem föräldrar. Lägre består av repetitioner och framförande på Högskolan för scen och musik, och slutligen en konsert med andra El Sistema-framföranden på Scandinavium. Hela gruppen hinner dessutom med bland annat ett besök på Liseberg. (Bilden nedan: Några av de deltagande barnen på Göteborgs konserthus trappa).

HT 2019

15 september: El Sistema-orkestern medverkar under EAST:s (Östra Helsingborg) områdesdag, Dalhem.

5 oktober: El Sistema-orkestern spelar med EQ-brass på välgörenhetskonsert i Gustaf Adolf-kyrkan, Helsingborg. Tio elever från orkestern deltog och föräldrar och/eller syskon fanns med i publiken. EQ-brass är en helsingborgsorkester vars dirigent är med i HSO. En av El Sistema-pedagogerna är med i EQ brass, och det var orkesterns organisatör som tog kontakt med El Sistemas projektledare för att fråga om barnen ville delta vid framträdandet.

5 november: El Sistema-orkestern spelar tillsammans med 13 personer från HSO:s brassensemble besökte familjekvällen och spelade för närvarande barn och föräldrar, delvis tillsammans med de närvarande barnen.

15 november: Alla barn i åk F–3 medverkar under Showtime på Dalhemsskolan.

21 november: El Sistema-orkestern spelar och c. 40 elever sjunger tillsammans med HSO under konsert i idrottshallen, Dalhem.

HSO höll en konsert, delvis tillsammans med barn i El Sistema-orkestern, i Dalhemskolans idrottshall den 21 november 2019. Cirka 250 personer närvarade. Samma eftermiddag hade kulturnämnden möte i Dalhemsskolan. Eric Sjöström, ordförande för El Sistema Sverige och chef för kulturhuset i Stockholm, gästade kulturnämndens möte och konserten. (Se bilder nedan, bilderna är beskurna.) Många vill föreviga sina barns framträdande. Den tomma stolsraden längst fram är för de barn som just då står upp och framför El Sistema-stycken och sånger.

Nedan: elever under framförandet.

En elev i årskurs 5 som spelat ända sedan El Sistema startade sitter tillsammans med övriga musiker i brassektionen inom HSO under framförandet.

4 december medverkar El Sistema-orkestern under Tryckeriets jul- och områdesfest. Även vid detta framträdande är det många som vill förevisa framträdandet, bland annat föräldrar och Helsingborgs stad som filmar (se nedre bilden nedan).

10 december medverkar El Sistema-orkestern under Jul på Dalhem på Ladans fritidsgård, Dalhem. Uppträdandet sker utomhus. En tapper skara barn framför musikstycken i decembermörkret.

20 december: Julavslutning Dalhemsskolan, alla elever i åk F–3 samt El Sistema-orkestern medverkar.

VT 2020

21 januari: El Sistema-orkestern spelar på familjekväll, Dalhemsskolan

Planerade framträdanden VT 2020

17 mars: Spelning på familjekväll, Kulturpunkten, Dalhem centrum.

24 april: Showtime Dalhemsskolan

5 maj: Barn och unga-festivalen, Helsingborgs Stadsbibliotek

7 maj: Barn och unga-festivalen, lunchkonsert i Dalhemskolans matsal

9 maj: Blåsmusikens Dag, Helsingborg

10 maj: Kulturskolans Dag, Dunkers Kulturhus

16 maj: EAST Områdesdag Dalhem

3 juni: Anneroskolans invigning (Dalhemsskolan byter namn till Anneroskolan)

9 juni: Skolavslutning, Dalhemsskolan

Planerat för säsongen 20/21

18 november: Gemensam konsert tillsammans med HSO i Idrottshallen, Dalhem (eller på Konserthuset)

12 januari: El Sistema medverkar under Konserthusets familjedag

4 maj: Renodlad El Sistema-konsert tillsammans med HSO på Konserthuset

Samarbete mellan El Sistema-orkester + HSO brass + Stadsteatern under våren 2021

Kvalitativ utvärdering – barns, föräldrars och pedagogers röster

Här redovisas utvärderingens kvalitativa resultat utifrån intervjuer och samtal med pedagoger och andra involverade, teckningar och beskrivningar av barnen själva samt beskrivningar i skolans kvalitetsrapport för skolåret 2018/19.

El Sistema-pedagogerna

El Sistema-pedagogerna har sedan starten av projektet och undervisningen arbetat med att hitta former för undervisning, för förflyttningen av barnen till och från sina klassrum (för den ordinarie musikundervisningen), och har utvecklat musikundervisningen under de två år som arbetet i skolan pågått. Musikundervisningen började med kornett, och tillgängliga instrument sedan dess för barnen att välja mellan har utvidgats till att även omfatta althorn, baryton, trombon och tuba. De har också under hösten 2019 startat körundervisning för elever i årskurs 4 och 5. Några elever som tidigare spelat instrument upp till årskurs 3, men som sedan slutat, och nu går i årskurs 4 och 5 brukar enligt El Sistema-pedagogerna komma till familjekvällarna regelbundet. El Sistema-pedagogernas tolkning är att dessa barn upplever en gemenskap och en trygghet vid dessa sammankomster, även om de inte längre deltar i musikundervisningen. El Sistema-pedagogerna har därför funderat på att starta en ny nybörjargrupp för dessa äldre elever. Syftet med El Sistema är ju generellt att erbjuda musikundervisning för elever i samtliga årskurser (från åk 2) i grundskolan.

El Sistema-pedagogerna berättar att det är en grupp föräldrar och barn som deltar i El Sistema-undervisningen som återkommande deltar på tisdagarnas familjekvällar. Detta har varit fem till sex familjer, med ett tillskott på två familjer under 2019, vilket inneburit runt 20–25 personer vid familjekvällarna. Några av dessa familjer deltog även i Side by Side-läget som El Sistema anordnar varje sommar i Göteborg. El Sistema-pedagogerna berättar att de upplever att dessa föräldrar har mycket tätare kontakter sinsemellan än andra föräldrar till barn i dessa årskurser. El Sistema-aktiviteterna skapar med andra ord en sammanhållning som inte lika tydligt finns för föräldrarna och barnen vad gäller andra aktiviteter på fritiden. Vid familjekvällarna bjuder El Sistema-pedagogerna på kaffe och kakor, och barnen uppträder för den samlade publiken. Man sitter också bara och pratar vid borden i Kulturpunkten, som är lokalen där man träffas på tisdagar kl 17–18. Det har också funnits ett antal gäster som bjudits in, exempelvis kulturskolans suzuki-grupp (fiol) i januari 2020.

El Sistema-pedagogerna har arbetat mycket medvetet med återkommande information till föräldrarna kring familjekvällar och andra aktiviteter, då de märkt att de behöver påminna återkommande för att barnen och föräldrarna ska komma ihåg evenemang. El Sistema har en uttalad strategi att vara så personliga i kommunikationen som möjlig, och både skicka sms-påminnelser, nämna kommande aktiviteter vid familjekvällarna, och med skolans personal som mellanhand skicka information via skolans kommunikationssystem Unikum till föräldrarna respektive genom sms.

El Sistema-pedagogerna säger att antalet föräldrar och barn som deltagit i de konserter som HSO genomfört i Dalhemskolans gymnastiksal har ökat för varje gång de genomförts. Det har inte genomförts någon räkning av antalet åhörare, men vid de två senaste konserterna (november 2018 och november 2019), har salen varit fullsatt. Vid det första tillfället, innan El

Sistema-undervisningen startat (hösten 2017), var det inte lika många åhörare vid HSO:s konsert. Detta kan dock kanske inte ses som oväntat då familjerna då var relativt okunniga om vad El Sistema var och skulle innebära på skolan. Ett annat skäl är troligen att barnen då inte heller uppträdde med orkestern.

El Sistema-pedagogerna menar att deras frivilliga undervisning direkt efter skoldagens slut, men även deras musikundervisning inom ramen för skolans läroplan erbjuder möjligheter för barnen att göra saker som de inte annars kan göra i skolmiljön. Detta är givetvis i första hand själva instrument- och körundervisningen, men även de gemensamma aktiviteterna runt undervisningen, som familjekvällarna och framträdanden. El Sistema-pedagogerna uppfattar att barnen och deras familjer annars troligen inte skulle ta del av motsvarande aktiviteter inne i Helsingborgs centrum, där kulturskolan och andra kulturinstitutioner finns. Familjekvällarna erbjuder en fysisk och socialmötesplats på Kulturpunkten i Dalhems centrum, i direkt närhet till Dalhemsskolan. Det är enligt El Sistema-pedagogerna, ett viktigt socialt och kulturellt tillskott i utbudet av aktiviteter i Dalhem.

Till El Sistema i Sverige hör möjligheten för barn och deras föräldrar att delta i Side by Side som arrangeras i juni varje år i Göteborg, och där barn övar och framför stycken tillsammans och med symfoniorkestermusiker. Under 2019 deltog tio barn och fem föräldrar i Side by Side tillsammans med alla de tre El Sistema-pedagogerna. El Sistema-pedagogerna berättar om det stora intryck och upplevelse resan var för de deltagande barnen, men även för deras föräldrar. De berättar om att både barn och föräldrar var stolta och växte genom erfarenheten och de nya situationer och miljöer som resan placerade dem i.

Ett resultat av införandet av El Sistema på Dalhemsskolan är att två elever under 2019 sökt sig till kulturskolan och börjat undervisning i brassinstrument där. Dessutom har en elev under 2019 bytt skola till en annan skola med större möjligheter till att utöva musik under skoldagen.

Sammanfattningsvis beskriver El Sistema-pedagogerna en verksamhet som funnit fungerande former, och som uppskattas av barn, skolpersonal och föräldrar. El Sistema-pedagogerna ser som centralt att verksamheten sker i Dalhemsskolans lokaler och i Dalhems centrum, och de upplever att familjekvällarna och framträdanden besöks av successivt fler barn och vuxna, och att de utgör en trygg plats att mötas på under inbjudande former, där kännedomen och samhörigheten mellan barn och mellan föräldrar växer.

Skolans pedagoger

Det som pedagogerna särskilt har lyft fram som observerade effekter av införandet av El Sistema-undervisning, inklusive El Sistemas bidrag till skolans ordinarie musikundervisning, är att:

- Övningarna i rytmik hjälper barnen under skoldagen
- Barnen ser fram emot El Sistema-lektionerna
- Barnen blir glada av att få sjunga och framträda på skolan i olika sammanhang, och framträdandena blir en sporre för barnen
- Föräldrar till barn som deltar i den frivilliga El Sistema-undervisningen är mer engagerade och har mer kontakt med varandra än andra föräldrar
- Barnen har genom besök på Helsingborgs konserthus fått tillgång till en miljö de troligen annars inte skulle besöka
- Barnen har utvecklat sitt ordförråd genom att de lärt sig nya ord knutna till instrument

- HSO:s konserter i Dalhemsskolans gymnastiksal har varit mycket välbesökta, och har möjliggjort en kulturupplevelse för hela familjer i sin närmiljö
- El Sistema har skapat större samhörighet mellan barn som deltar i den frivilliga instrumentundervisningen, liksom mellan deras föräldrar
- Barnen lär sig genom musikundervisningen att man behöver öva sig för att bli bättre på nya saker, och det gäller både att spela instrument och att lära sig andra saker i skolan
- Barnen lär sig självkontroll och att samspela med andra barn genom El Sistema-undervisningen, eftersom både att spela instrument och att sjunga kräver att man lyssnar på andra, och bidrar vid rätt tillfälle. Detta kan pedagogerna se har utvecklats hos de barn som deltar i den frivilliga undervisningen
- El Sistema bidrar till att de barn som deltar i den frivilliga undervisningen och uppträder får lära sig hur man ska bete sig på scen, men även utanför scen inför framträdande, men också ibland vid resor till och från framträdanden. Detta är också en del i den fostran som utgör en del av effekterna av El Sistema
- Barnen har blivit bättre på att läsa noter genom den övning som musikundervisningen med El Sistema möjliggör för alla barn
- De barn som spelar ett instrument lär sig att vara ansvarsfulla med sina instrument, och är stolta över att förfoga över instrument hemma och öva
- Föräldrarna till de barn som deltar i den frivilliga El Sistema-undervisningen deltar i högre grad på evenemang knutna till El Sistema, som framträdanden och familjekvällar, än andra aktiviteter på skolan, som föräldramöten eller öppet hus.
- Barnen övar upp motoriken i sina händer genom att spela instrument
- Vissa barn som har svårt att koncentrera sig under skoldagen klarar El Sistema-undervisningen bättre
- Ett barn har fått så stort intresse för musik genom El Sistema-undervisningen att det nu går i en skola med större möjligheter att musicera i samband med skoldagen
- El Sistema-undervisningen innebär att barnen behöver följa instruktioner, och de blir mer uppmärksamma. Detta följer sedan med barnen tillbaka i det övriga skolarbetet
- El Sistema erbjuder en estetisk form av lärande, något som pedagogerna uppfattar är ett bra sätt för barnen att lära sig på och som avviker från det mesta andra under skoldagen

Dessa effekter är mycket lika dem som pedagoger i förskola och skola i utvärderingen av El Sistema i Örebro (2017: 15) uppger sig se hos barnen:

Barnen utvecklas språkmässigt genom musik och rörelse.

Barnen har vuxit i sitt självförtroende. Deras motorik har utvecklats.

Bra för koncentrationen!

Vissa pedagoger på Dalhemsskolan framhåller att de barn som genom att de deltar i den frivilliga instrumentundervisningen får låna hem instrument för att öva är stolta över sina instrument då de kommer med dem på morgonen. En lärare upplever också att de barn som kommer med sina instrument till skolan på morgonen har hög status i barngruppen. Detta förknippar pedagogerna med att det för barnen innebär ett ansvarstagande och ett engagemang i en gemenskap.

Det pedagogerna också lyfter fram i diskussioner om El Sistemas framtid är att det är skolbarnen som är vinnarna respektive förlorarna i förhållande till El Sistema. En fortsatt El Sistema-undervisning på Dalhemsskolan erbjuder skolans elever möjligheter till nya kunskaps- och kompetensområden, inklusive social fostran och en introduktion till ett kulturellt sammanhang som en symfoniorkester innebär. Ifall El Sistema skulle avvecklas efter den innevarande treårsperioden, påpekar skolledning och pedagoger, är det barnen som är förlorarna. De som börjat och varit engagerade i musikundervisning, framträdanden och familjekvällar kommer då att få återgå till en fritid utan det. De kommer inte heller längre att ha tillgång till de kontakter med den klassiska musikens företrädare och rum i staden. Intervjuade personer bedömer inte att barnen på Dalhemsskolan i någon högre utsträckning kommer att anmäla sig till musikundervisning på kulturskolan på Dunkers kulturhus.

Enligt pedagogerna skapar El Sistema en tydligare grund för gemenskap mellan föräldrar till barn som deltar i musikundervisningen jämfört med andra fritidsaktiviteter som finns tillgängliga i Dalhemsområdet. Detta beror på att El Sistema sker i skolans lokaler, och i direkt anslutning till skoldagen (förutom framträdanden och konserter). Det gör att föräldrarna har fler gemensamma grunder för samtal sinsemellan och med skolpersonal och El Sistema-pedagoger.

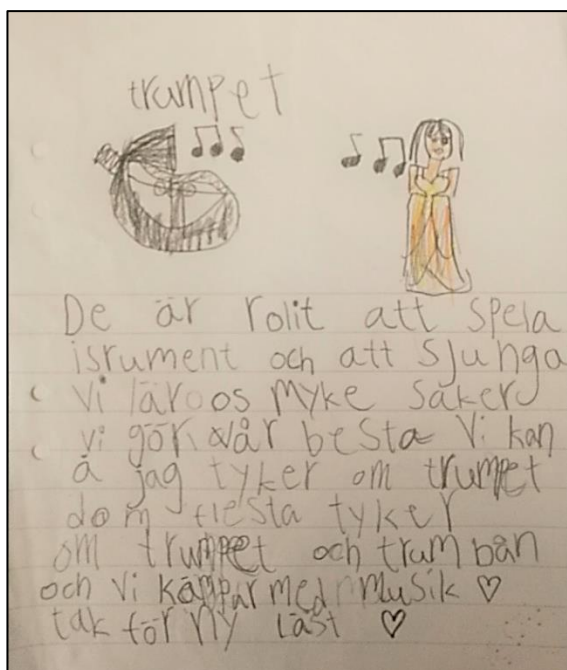
Både skolan och El Sistema-pedagogerna publicerar inlägg på Dalhemsskolans konton på sociala media (Facebook och Instagram) från evenemang med El Sistema-orkestern och familjekvällarna. Dessa har fått i snitt mellan c. 15 och 30 gilla-markeringar, och filmer har setts i snitt runt hundra gånger (Instagram). Instagramkontot #elsistemahelsingborg har över 300 följare.

Avslutningsvis framhåller pedagogerna att de är nöjda med samarbetet med El Sistema-pedagogerna, och att de har god kontinuerlig diskussion om verksamheten och relationerna mellan skolverksamheten och El Sistemas verksamhet. De är positiva till El Sistemas närvaro på Dalhemsskolan, och hoppas att den kan fortsätta.

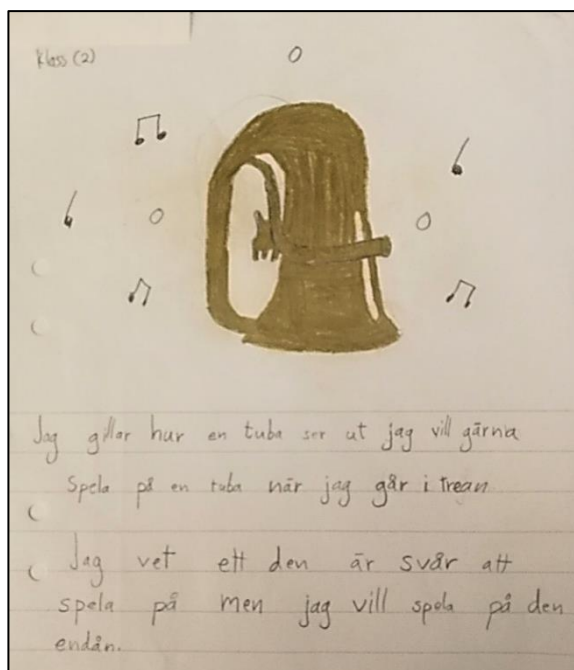
Sammanfattningsvis kan sägas att pedagogerna noterat påtagliga positiva kvalitativa effekter hos barnen på individuell nivå i linje med vad som noterats i tidigare studier och utvärderingar. De ser El Sistema som ett viktigt tillskott i både skolans verksamhet och för barnen och deras föräldrar efter skoldagens slut.

Eleverna

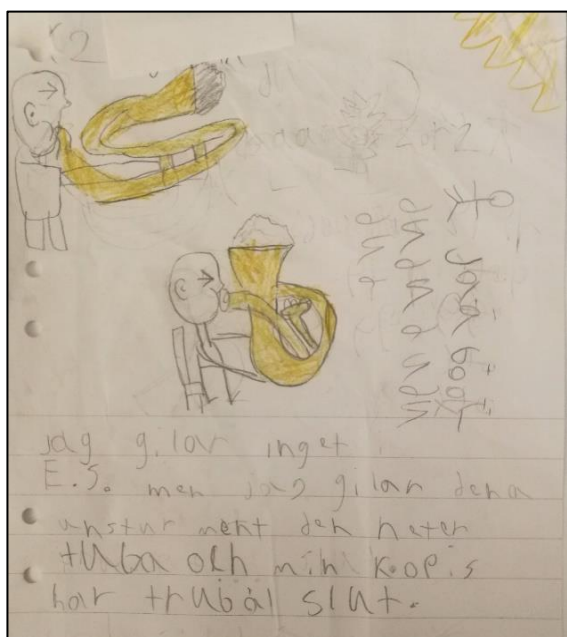
I årskurs 2 har samtliga barn en del av sin musikundervisning med El Sistema-pedagogerna, och har möjlighet att delta i den frivilliga musikundervisningen efter skoldagens slut. På initiativ av pedagogerna fick elever i årskurs 2 rita och berätta om El Sistema-undervisningen respektive den ordinarie musikundervisningen som också delvis genomförs av El Sistema-pedagogerna. Nedan återges några exempel på teckningar och beskrivningar (åtta av totalt 35). Dessa teckningar och beskrivningar har alltså inte gjorts som en del av utvärderingen, utan har tillkommit på enskilda pedagogers initiativ. De här presenterade redogörelserna är mer utförliga verbalt och/eller visuellt jämfört med de övriga 27 vad gäller barnets tankar kring musikundervisningen. Alla redogörelser är inte heller enbart positiva. Dock tycks redogörelserna visa på en mycket positiv uppfattning av El Sistemas verksamhet på skolan.

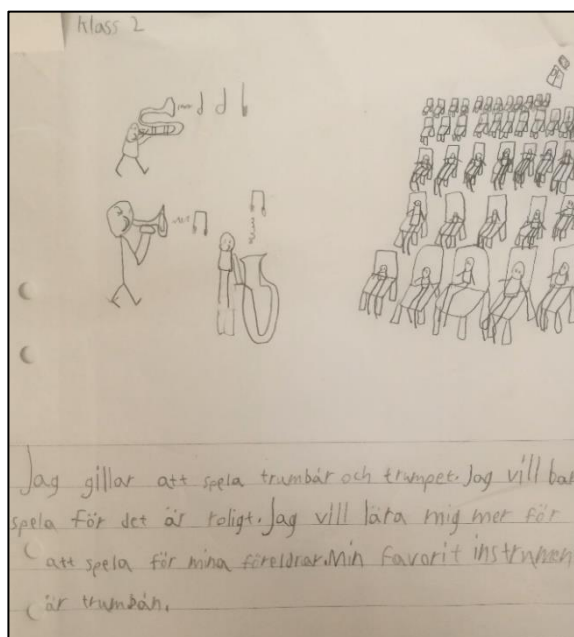
Det är roligt att spela instrument och att sjunga. Vi lär oss mycket saker. Vi gör vårt bästa vi kan och jag tycker om trumpet. De flesta tycker om trumpet och trombon och vi kämpar med musik. Tack för ni är bäst.

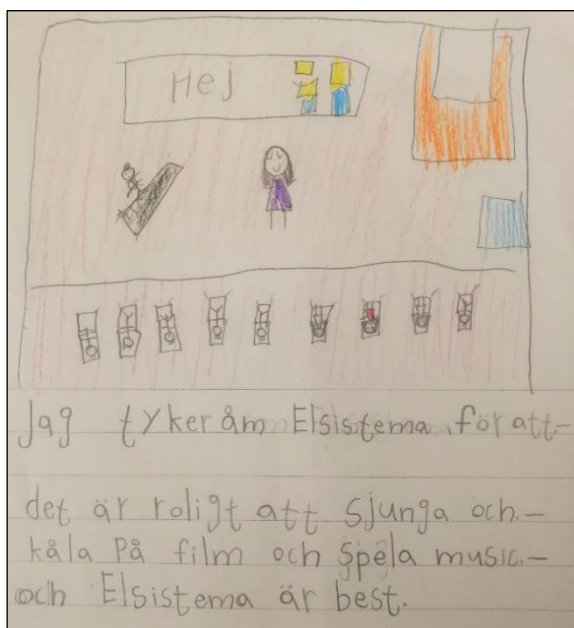
Jag gillar hur en tuba ser ut. Jag vill gärna spela på en tuba när jag går i trean. Jag vet att den är svår att spela på men jag vill spela på den ändå.

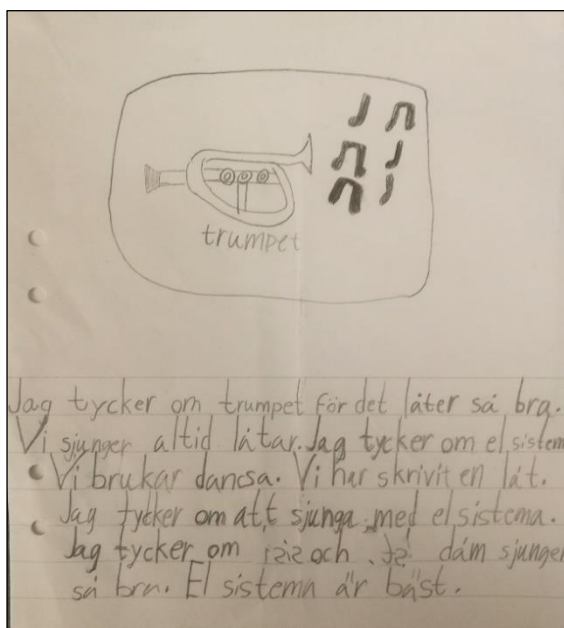
Jag gillar inget i E. S. men jag gillar detta instrument. Det heter tuba och min kompis har trombon. Slut.

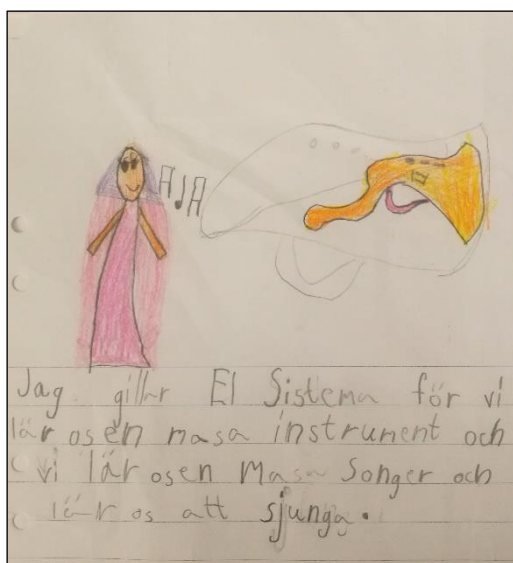
Jag gillar att spela trombon och trumpet. Jag vill bara spela för det är roligt. Jag vill lära mig mer för att spela för mina föräldrar. Mitt favoritinstrument är trombon.

Jag tycker om El Sistema för att det är roligt att sjunga och kolla på film och spela musik och El Sistema är bäst.

Jag tycker om trumpet för det låter så bra. Vi sjunger alltid låtar. Jag tycker om el sistema. Vi brukar dansa. Vi har skrivit en låt. Jag tycker om att sjunga med el sistema. Jag tycker om [El Sistema-pedagogerna]. De sjunger så bra. El sistema är bäst. (Bildens är retuscherad.)

Jag gillar El Sistema för vi lär oss en massa instrument och vi lär oss en massa sånger och lär oss att sjunga.

Jag gillar [...] Bilden visar två av El Sistema-pedagogerna (Namnen är bortretuscherade.)

Sammanfattningsvis pekar dessa redogörelser på att de flesta barnen upplever El Sistema som väldigt positivt samtidigt som de upplever utmaningar i att lära sig spela ett instrument. Detta resultat speglar de resultat som i enkätstudien redovisas senare i rapporten vad gäller barnens uppfattningar om El Sistema-undervisningen.

I Dalhemsskolans kvalitetsrapport för läsår 2018/19 omnämns positiva effekter av El Sistema i relation till flera av de målsättningar som Dalhemsskolan har. Arbetet med kvalitetsrapporter i grundskolan utgår ifrån läroplanen, och är något som samtliga skolor är ålagda att göra årligen. För varje avslutat skolår författar den enskilda skolan en kvalitetsrapport baserad på läroplanens olika målområden, och inför kommande läsår upprättas utifrån kvalitetsrapporten en verksamhetsplan där skolan redovisar uppdaterade utvecklingsmål och handlingsplaner. På så sätt formulerar varje skola sina egna målsättningar för det systematiska kvalitetsarbetet för god undervisning inför varje nytt läsår, och det är den pedagogiska personalen vid varje skola som redovisar graden av måluppfyllelse och andra viktiga utfall av kvalitetsarbetet under läsåret. Den pedagogiska personalen vid varje skola står för huvuddelen av de formuleringar som återfinns i kvalitetsrapporten. Det som står i Dalhemsskolans kvalitetsrapport får därför antas ha ett förhållandevis direkt ursprung i pedagogers formuleringar om hur El Sistema bidrar till kvalitetsarbetet i skolan.

Under målområde Normer och värden anges att ”musikverksamheten El Sistema utvecklar elevernas förmåga till samspel, disciplin och att visa varandra hänsyn vid t ex orkesterrepetitioner”.³ Under målområde Kunskaper anges att ”musikverksamheten El Sistema ökar elevernas språkutveckling genom att öva sångtexter med bildstöd samt genom att träna artikulation och uttal med hjälp av sånger. Eleverna tränar alfabetet genom alfabetssånger och matematik genom notläsning och rytmik/pulsträning”.⁴ Under målområde Elevernas ansvar och inflytande anges följande:

Musikverksamheten El Sistema utvecklar elevernas förmåga att ta eget ansvar genom egen övning, genom att vara med och leda orkesterlektioner samt genom att ansvara för sitt instrument till och från skolan. Eleverna utvecklar även sin förmåga att ta ansvar för sig själva och för gruppen vid medverkan vid både mindre konserter och större evenemang i staden tillsammans med Helsingborgs Symfoniorkester, samt under årlig lägerverksamhet i Göteborg. Två elever tilldelades förra året Helsingborgs stads skolstipendium för sina insatser i El Sistema-verksamheten.⁵

Under målområde Skolan och omvärlden anges slutligen att

El Sistemats familjekvällar ökar elevernas omvärldsbild då de är en plattform för elever, vårdnadshavare och skola att varje vecka mötas i en social kontext. Detta ökar vårdnadshavarnas engagemang i verksamheten/skolan, några följde med till musikläger Side by Side i Göteborg 2019 som volontärer. Musikaliska gäster under familjekvällarna, samt elevernas medverkan vid evenemang som t ex Helsingborgs Symfoniorkesterns nationaldagskonsert och ”Kulturskolans Dag” på Dunkers Kulturhus, skapar möten mellan stadsdelar.⁶

Sammanfattningsvis kan sägas att Dalhemsskolan i sin kvalitetsrapport för skolåret 2018/19 identifierar flera sätt på vilka El Sistema bidragit till skolans måluppfyllelse. Särskilt har detta noterats inom områdena Elevers ansvar och inflytande samt Skolan och omvärlden.

³ Dalhemsskolan, Kvalitetsrapport 18/19, sid 7.

⁴ Ibid., sid 8.

⁵ Ibid., sid 10.

⁶ Ibid., sid 11.

Helsingborgs symfoniorkester

Införandet av El Sistema i Helsingborg har inneburit nya samarbetsformer och nya platser för framföranden för Helsingborgs symfoniorkester och särskilt dess brassektion, enligt konserthusets barn- och ungdomsansvariga. På detta sätt har El Sistema inneburit en breddning av Helsingborgs symfoniorkesters samarbete med barn och familjer i staden. Symfoniorkestern har sedan tidigare upparbetade samarbetsformer med kulturskolan, och erbjuder regelbundet skolkonserter och familjekonserter i konserthuset. Även studiebesök från skolor i Helsingborg och andra kommuner hör till konserthusets ordinarie erbjudande. Men framförallt har El Sistema inneburit att orkesterns musiker förflyttar sig till Dalhem och andra platser för både möten med barn och för framträdanden. Bland annat har orkestern framträtt med barn på Fredriksdals utomhusscen och på Tryckeriet, förutom i Dalhemsskolans gymnastiksal.

Konserthusets barn- och ungdomsansvariga säger att skolbesöken från Dalhemsskolan i och med införandet av El Sistema blivit mer systematiska och omfattande barn i ett större åldersspann än tidigare, eftersom konserthuset nu har en upparbetad kontakt med El Sistema-pedagogerna. Hon säger att det tar ett tag att arbeta upp ett samarbete och hitta rätt arbetsformer, något som hon nu anser att de har, liksom en bra plan för vidare samarbete. Om El Sistemas framtid säger den barn- och ungdomsansvariga på konserthuset att ”det gäller att bygga upp en konstant, långvarig verksamhet, så att det inte bara dyker upp och sen försvinner. Så vi hoppas ju verkligen att det kan bli en permanent verksamhet, det skulle vara katastrof annars.”

Om mötet mellan symfoniorkesterns musiker och barnen och deras familjer under familjekvällar och framträdanden berättar konserthusets barn- och ungdomsansvariga att ”det här smajlet och det [barnen] tar åt sig, det är ju fantastiskt, det blir ju ett speciellt möte med eleverna”. Hon berättar också att

Våra musiker tycker att det är roligt att få komma ut, och när föräldrar och barn kommer fram. De tar sig tid att diskutera och prata med dem och visa instrumenten, och likadant på de här VänsDay-träffarna, då sitter de tillsammans vid borden och fikar. ... det blir ju speciella möten. [De gör så det] inte blir så konstigt sen då man kommer hit [till konserthuset], då vinkar man till [musiker] som spelar valthorn, eller man känner igen [musiker]. Det blir något alldeles speciellt som de sen kan dela med sig av till föräldrar och grannar och kompisar. [På så sätt] är inte tröskeln så hög för att gå till konserthuset vid nästa tillfälle.

Vid sidan av kontakten via El Sistema och symfoniorkesterns musiker arbetar konserthuset genom familjecentraler i olika delar av Helsingborg för att främja kontakten mellan stadens kulturinstitutioner och familjer. Bland annat bjuds familjer in att delta vid familjekonserter. På kulturförvaltningen finns en särskild koordinators för detta, och på familjecentralerna finns även pedagoger anställda som ofta följer med vid besök på konserthuset.

Sammanfattningsvis kan sägas att El Sistema bidragit till nya former för samverkan med skolbarn och nya arbetsformer för symfoniorkesterns musiker, samtidigt som samarbetet öppnar dörrar för nya musikaliska upplevelser och möten med nya grupper av människor i staden för både barnen och deras föräldrar.

Enkätresultat

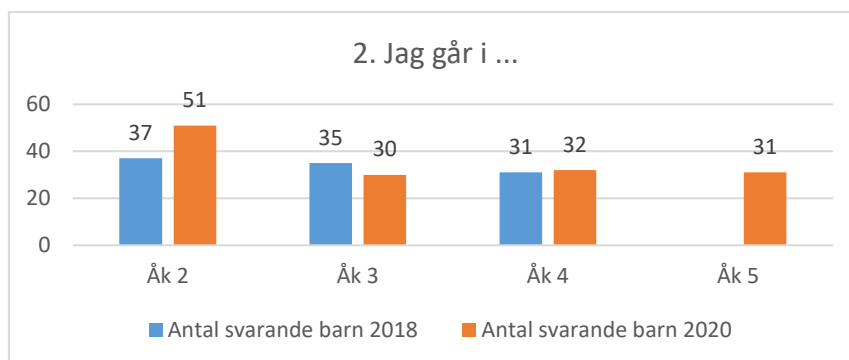
I detta avsnitt redovisas utvärderingens kvantitativa resultat. Totalt fyra enkäter genomfördes vid två tillfällen under projektperioden, två av dem riktade till skolelever och två till dessas föräldrar. Det första tillfället då enkätmaterial samlades in var under höstterminen 2018, och det andra under vårterminen 2020. Den första av de två enkäter som riktade sig till eleverna fylldes i av samtliga närvarande skolelever i årskurs 2–4 under 2018 och i årskurs 2–5 under 2020. Utökningen med årskurs 5 under 2020 gjordes för att kunna få svar från de barn som 2018 gick i årskurs 3 även vid enkäternas andra insamlingstillfälle. Därmed var det möjligt att nå så många svarande som möjligt med erfarenhet av El Sistema. Den andra enkäten till skolelever riktades endast till de barn som den aktuella terminen deltog i frivillig El Sistema-undervisning efter skoldagens slut. På motsvarande sätt fick föräldrar till samtliga barn i dessa årskurser 2018 respektive 2020 en enkät att fylla i. En andra enkät samma år riktade sig till de föräldrar vars barn respektive termin deltog i frivillig El Sistema-undervisning. För enkätmetodens utformning och begränsningar, se avsnittet Genomförandet av studien.

I många av diagrammen anges i axeln till vänster antal svarande i varje kategori, och procenttalen anger andelen svar för respektive svarsalternativ i relation till det totala antalet svar per år. Endast i diagram 2 i enkäten till alla barn anges antalet svarande per årskurs och år. Vissa svar för 2020 har redovisats för både gruppen åk 2–4 och gruppen 2–5 för att göra skillnader i svar mellan grupperna tydligare.

Enkät till alla barn i årskurs 2–4 2018 samt i årskurs 2–5 2020

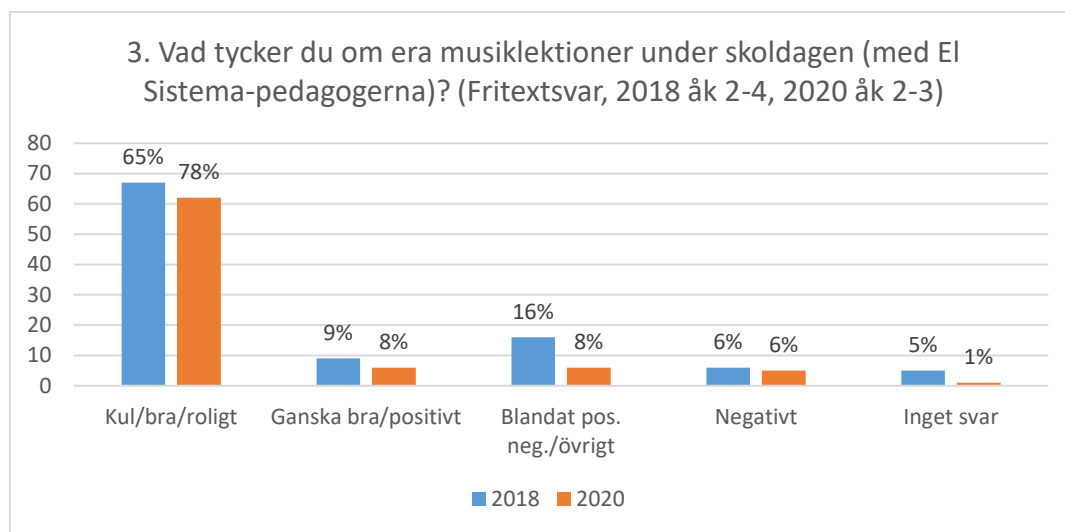
Fråga 1 i enkäten till samtliga närvarande elever i berörda årskurser gällde den svarandes kön. 2018 var andelen flickor och pojkar 50 procent vardera. 2020 uppgick andelen flickor bland de svarande till 55 procent och pojkar till 45 procent.

Fråga 2 gällde vilken klass den svarande gick i. 2020 var andelen närvarande och därmed svarande på enkäten i åk 2 96 procent, i åk 3 94 procent, i åk 4 80 procent, och i åk 5 89 procent. Totalt antal svarande 2018 var 103 och 2020 var antalet 144.

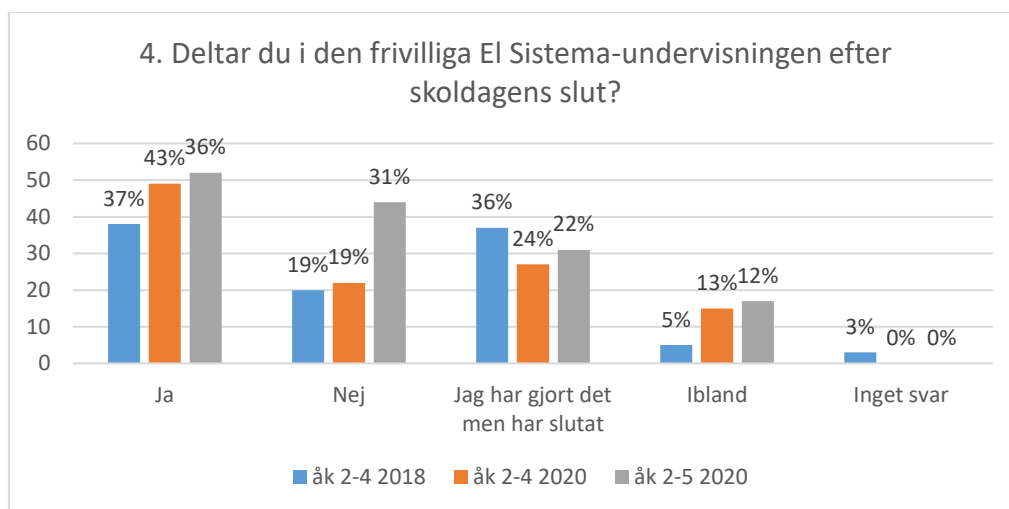

Fråga 3 gällde vad barnen tyckte om de ordinarie musiklektioner som ingår i barnens skoldag (under hösten 2018 åk 2–4 och under våren 2020 åk 2–3) och som hålls av El Sistema-

pedagogerna. Sammanfattningsvis kan konstateras att en övervägande del av barnen är positiva till dessa lektioner. Innehållet i lektionerna följer skolans läroplan, och är alltså inte en del av El Sistema-programmet även om lärarna är desamma i egenskap av examinerade musiklärare. Totalt antal svarande på fråga 3 var 103 för 2018 och 80 för 2020.

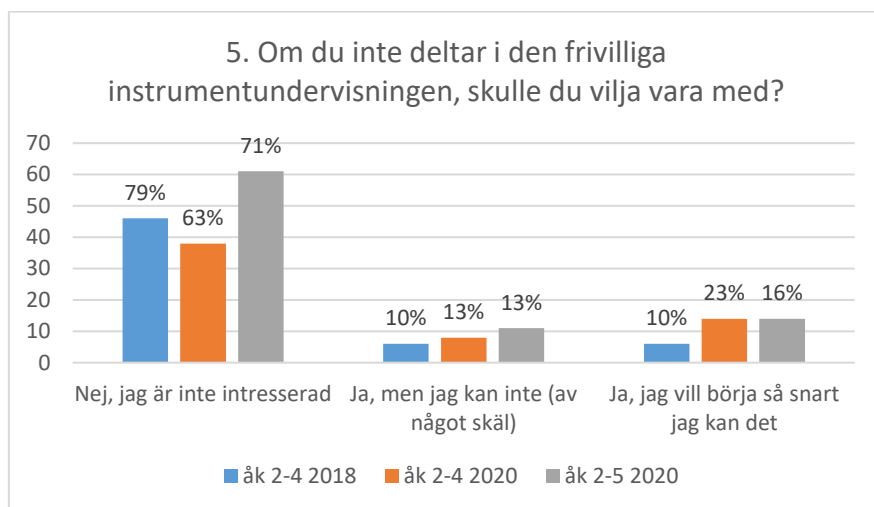

Fråga 4 gällde deltagande i den frivilliga musikundervisningen efter skoldagens slut. Särskilt viktigt ansågs det att undersöka andelen som deltagit och slutat respektive deltagande. Den röda respektive grå stapeln visar skillnaden i svar mellan åk 2-4 respektive 2-5 år 2020. Denna visar att antalet elever i åk 5 som deltar i El Sistema är mycket lågt. Totalt antal svarande på fråga 4 2018 var 103, år 2020 var antal svarande 113 i gruppen åk 2-4, och 144 i gruppen åk 2-5.

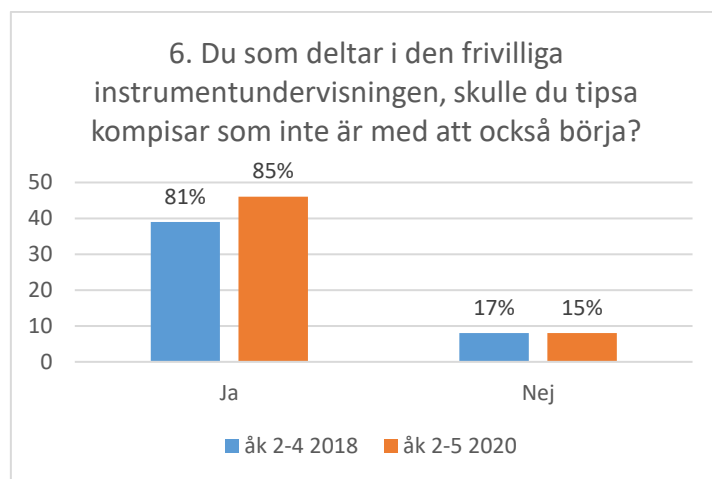

Fråga 5 gällde ifall de som inte deltar i den frivilliga musikundervisningen skulle vilja vara med. Denna fråga ansågs viktig att ställa för att se i vilken mån andra faktorer än det egna intresset kan tänkas påverka deltagande, till exempel genom att man inte har möjlighet. Svaren på fråga 5 indikerar att de allra flesta som inte deltar helt enkelt inte vill det, men att det även finns en grupp som kanske inte kan delta fast de vill. Denna grupp hade ökat 2020. Totalt

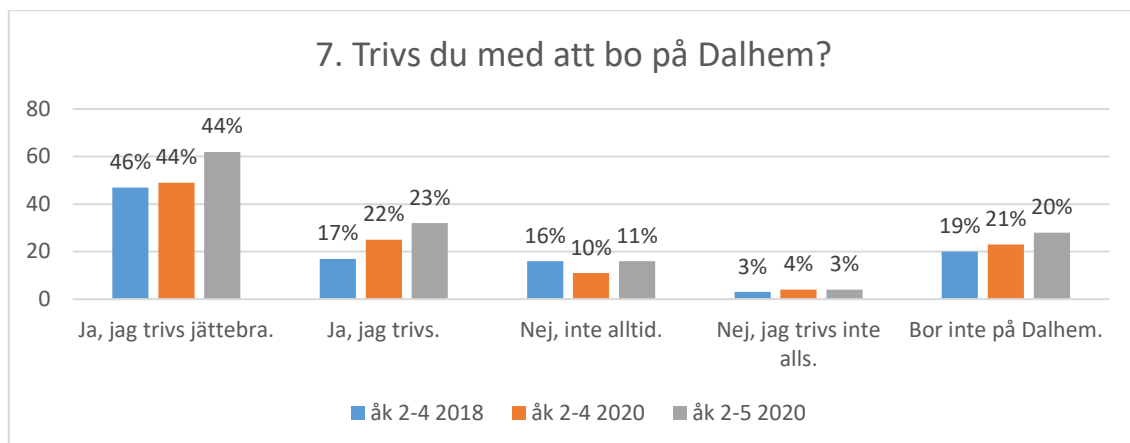
antal svarande 2018 var 58, år 2020 var antal svarande 60 i gruppen åk 2–4, och 86 i gruppen åk 2–5.

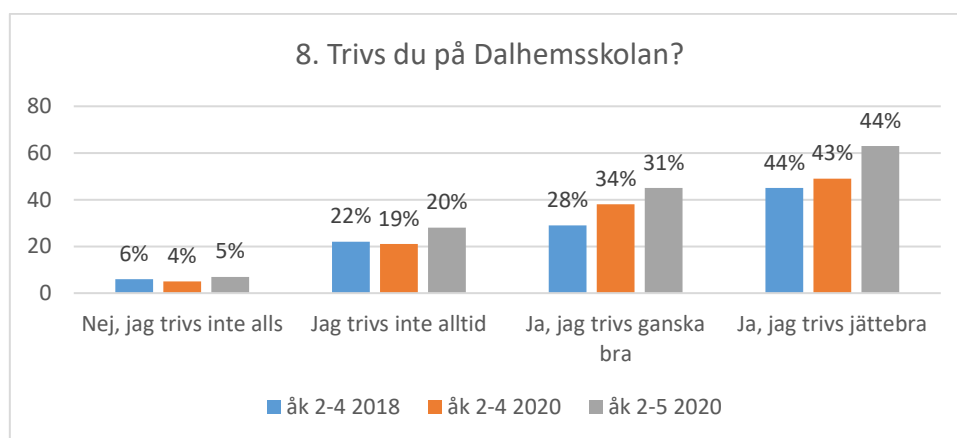
Fråga 6 gällde ifall de som deltar i den frivilliga musikundervisningen skulle tipsa andra att också börja. Denna fråga bedömdes som viktig för enkäten, eftersom det enligt pedagogerna på skolan och även El Sistema-pedagogerna kan ha betydelse vad kompisar tycker för ett enskilt barns uppfattning om en fritidssysselsättning. Antal svarande 2018 var 47 och 2020 var antalet 54. Att inte alla barnen ville tipsa andra är kanske något överraskande, men en mycket hög grad av barnen vill dock det, och en relativt sett högre andel 2020 än 2018 (85 procent mot 81 procent).

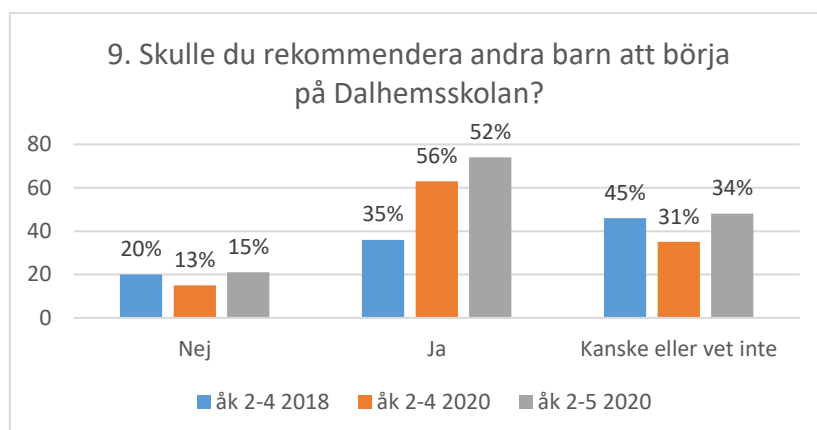
Fråga 7 gällde i vilken mån barnen trivs i området. Ungefär 20 procent bor inte i Dalhemsområdet. Bland resterande barn anger mer än 60 procent att de trivs i området, medan under var femte elev svarade att de inte trivdes. Den viktigaste trenden mellan de två åren är att fler trivdes 2020 än 2018. Totalt antal svarande 2018 var 103, år 2020 var antal svarande 112 i gruppen åk 2–4, och 142 i gruppen åk 2–5.

Fråga 8 rörde barnens trivsel på Dalhemsskolan. Här blev svaret att över 70 procent trivs, och det tycks inte vara någon större skillnad mellan de två studerade åren. Totalt antal svarande 2018 var 102, år 2020 var antal svarande 113 i gruppen åk 2–4, och 143 i gruppen åk 2–5.

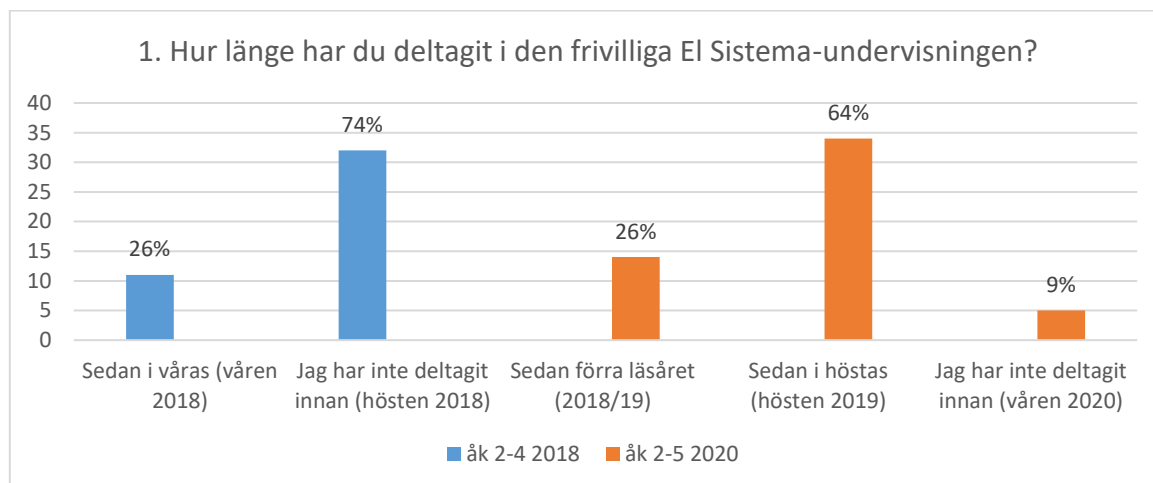
Fråga 9 gällde i vilken mån eleverna skulle rekommendera andra barn att börja på Dalhemsskolan. Andelen som svarat ja låg 2020 påtagligt högre än 2018, på drygt 50 procent jämfört med 35 procent 2018. Andelen osäkra svarande var drygt 30 procent 2020, medan den var 45 procent 2018. En tolkning av dessa svar skulle kunna vara att de insatser som gjorts på skolan för att skapa en bättre skolmiljö som skett sedan 2016 efter påpekanden från Skolinspektionen haft avsedd effekt sedan 2018. Totalt antal svarande 2018 var 102, år 2020 var antal svarande 113 i gruppen åk 2–4, och 143 i gruppen åk 2–5.

Enkät till elever som deltar i frivillig El Sistema-undervisning

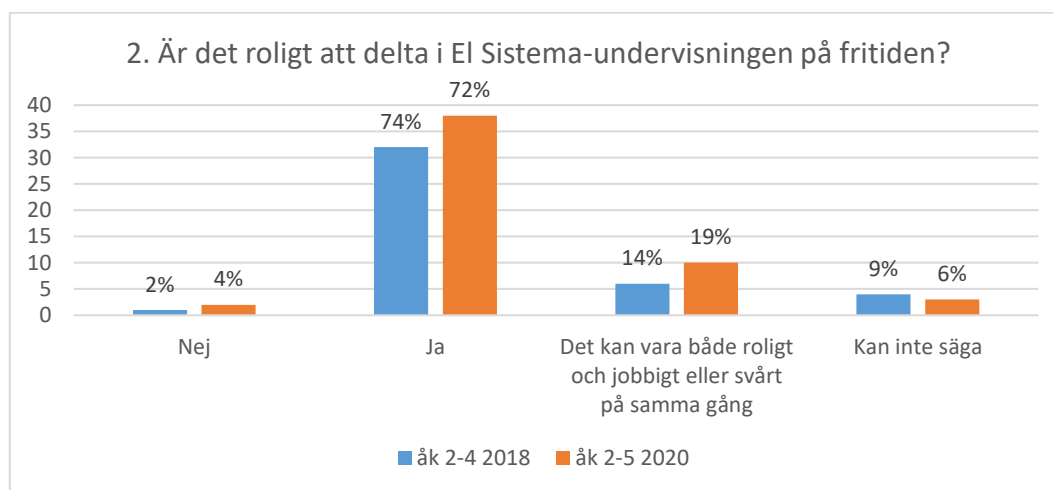
För att få frågor besvarade om hur de barn som deltar i El Sistema-programmet efter skoltid på Dalhemsskolan utformades en separat enkät till dessa elever.

Fråga 1 berörde hur länge barnet deltagit i musikprogrammet. Antalet svarande i åk 2–4 2018 var 43, antal svarande i åk 2–5 2020 var 53.

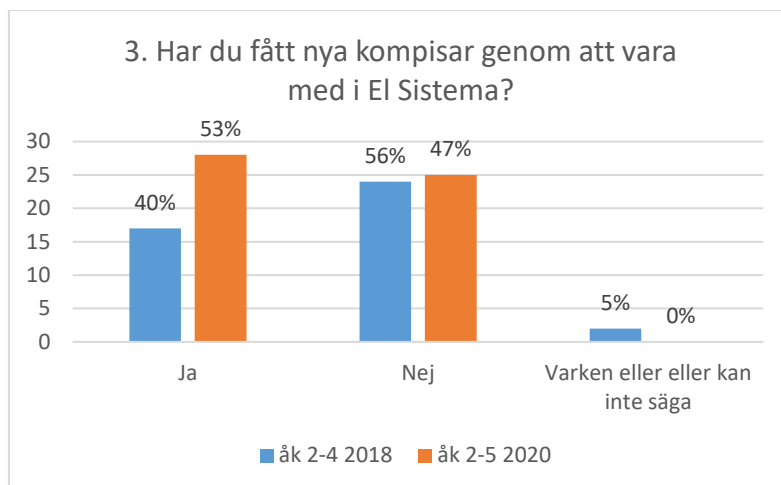

Barnen har haft möjlighet att komma tillbaka till undervisningen om de börjat i undervisningen under antingen VT18 eller någon av höstterminerna. Under vårterminen 2020 har El Sistema-pedagogerna även bildat en nybörjargrupp bland äldre elever, som antingen är nya i skolan eller som tidigare slutat men vill börja igen. På så sätt försöker El Sistema-pedagogerna möjliggöra för alla barn som vill att kunna vara med.

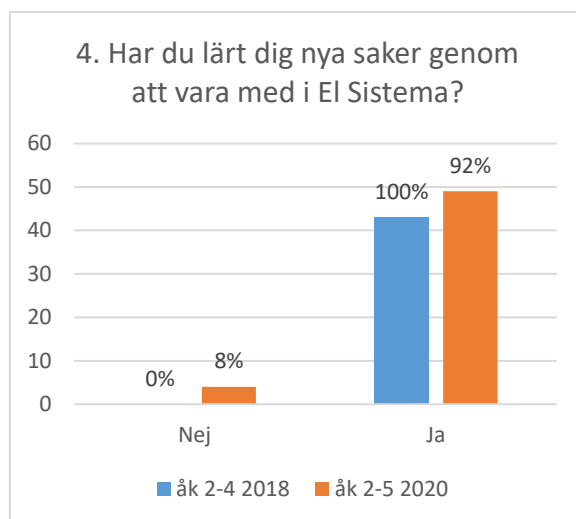
Fråga 2 ställde frågan om det är roligt att delta i El Sistema-undervisningen. Mer än 70 procent svarar jakande på detta båda åren. Svarsalternativet ”Det kan vara både roligt och jobbigt eller svårt på samma gång” indikerar att det inte bara handlar om att ha trevligt, utan att det handlar om att lära sig, om att öva och att vara tillsammans och öva med andra barn under koncentration. Antalet svarande i åk 2–4 2018 var 43, antal svarande i åk 2–5 2020 var 53.

Fråga 3 gällde i vilken grad barnen fått nya vänner eller lärt känna nya barn genom att delta i El Sistema. Ungefär hälften säger att de fått nya kompisar och ungefär hälften att de inte fått det. En orsak kan vara att barnen går med då de börjar en ny termin, och att de därmed deltar tillsammans med sina klasskamrater. Samtidigt kan det återkommande umgänget i mindre grupper göra att de lär känna nya barn i sin egen klass eller årskurs. Dessutom umgås barnen i El Sistema-orkestern över åldersgränserna, och detta kan vara en möjlig källa till ny vänskap. Det kan också vara så att vissa barn bestämmer sig för att gå med tillsammans med eller tack vare en kompis. Antalet svarande i åk 2–4 2018 var 43, antal svarande i åk 2–5 2020 var 53.

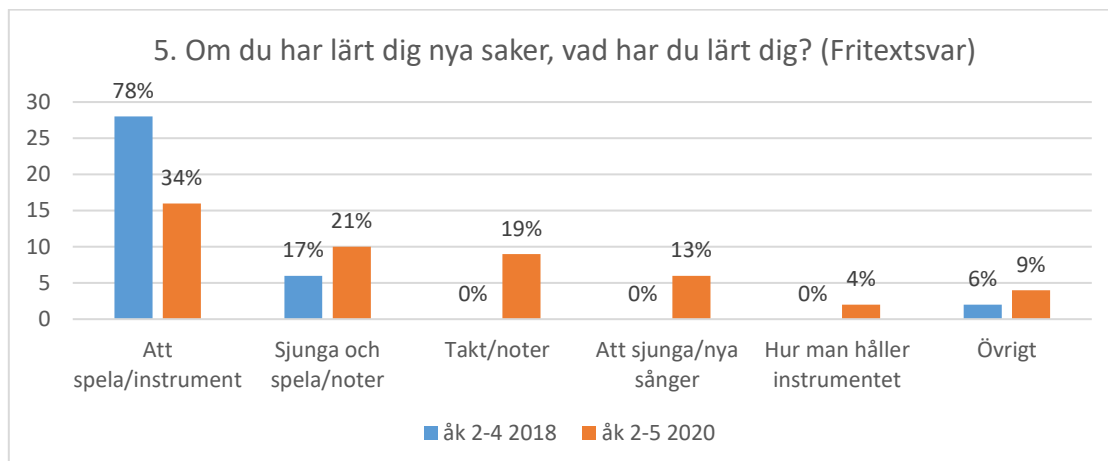

Fråga 4 ställde frågan om barnen anser sig ha lärt sig nya saker genom El Sistema. De allra flesta svarade ja på denna fråga. Antalet svarande i åk 2–4 2018 var 43, antal svarande i åk 2–5 2020 var 53.

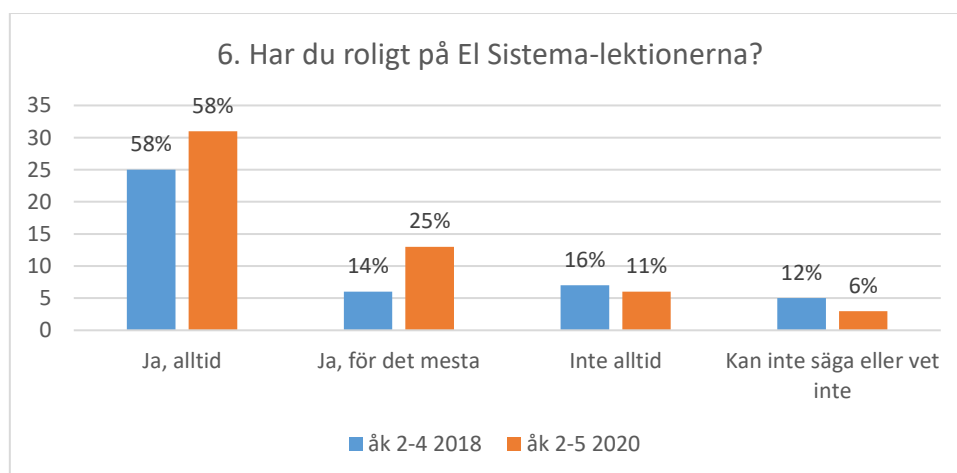

Fråga 5 var en uppföljning av fråga 4, och bad de svarande ange vad de lärt sig med några ord. Grupperingen av svar har gjorts utifrån nyckelord i svaren. Den större bredden i svar från 2020 speglar troligen utvecklingen av de pedagogiska redskapen och själva undervisningen sedan 2018. El Sistema-pedagogerna har berättat att de kontinuerligt utvecklar sin pedagogik utifrån vad de lär sig av sin egen undervisning och interaktion med barnen, och av andra vid

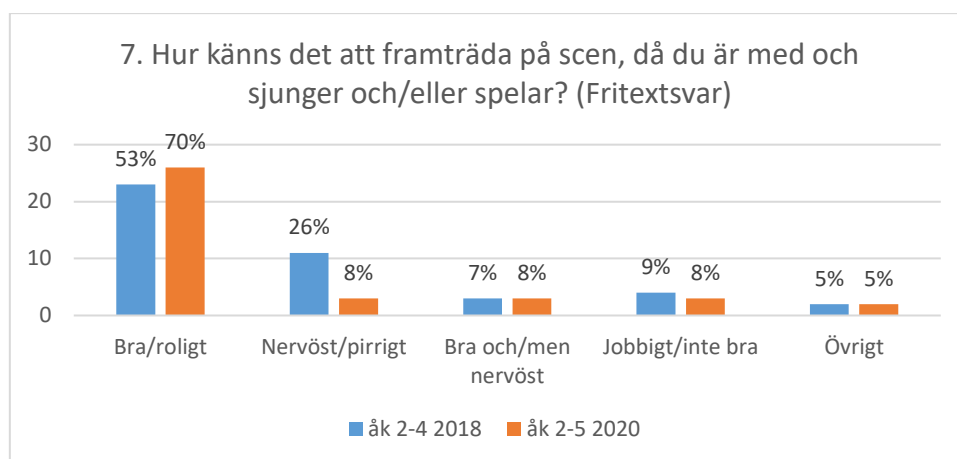
El Sistema-träffar av olika slag. Antalet svarande i åk 2–4 2018 var 36, antal svarande i åk 2–5 2020 var 47.

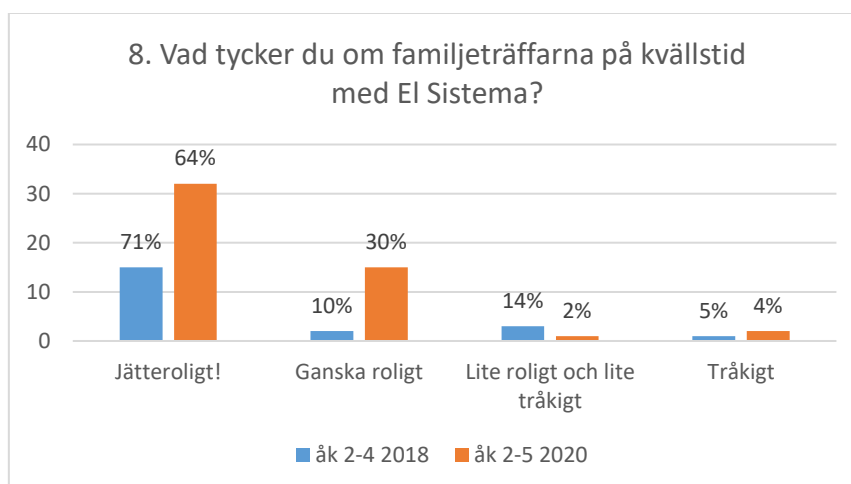
Fråga 6 gällde elevernas uppfattning om det är roligt under de frivilliga El Sistema-lektionerna efter skoltid. Nästan 60 procent svarade att det alltid är roligt både 2018 och 2020. 2020 svarade 25 procent av barnen att det är roligt för det mesta, en påtaglig ökning från 2018 då 14 procent svarade detsamma. Man ser motsvarande minskning i gruppen som inte alltid tycker att det är roligt eller inte kan säga. Vad gäller orsak till att barnen inte upplever att det alltid är roligt, finns kanske vissa svar bland kommentarerna till enkätens sista fråga (fråga 10) om vad som kan bli bättre i El Sistema. Där anger flera barn att de önskar att det kunde bli mindre trams på lektionerna och att alla barn ska göra som de blir uppmanade. Antalet svarande i åk 2–4 2018 var 43, antal svarande i åk 2–5 2020 var 53.

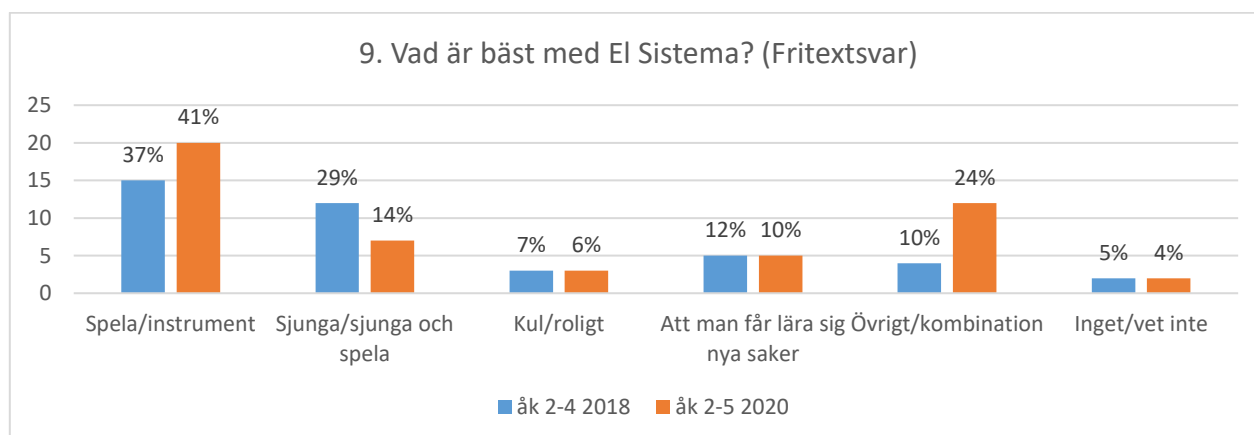
Fråga 7 ställer frågan om hur eleverna upplever det att framträda på scen. De allra flesta upplever att det känns bra eller roligt båda studerade åren. Det är en markant ökning i denna grupp från 2018 till 2020. Gruppen av barn som känner sig nervösa eller pirriga har minskat i motsvarande grad. Andelen som upplever att det är jobbigt eller inte känns bra eller motsvarande är ungefär densamma under båda åren. Denna grupp utgör 9 respektive 8 procent av de svarande, motsvarande 4 respektive 3 barn av samtliga svarande. Antal svarande 2018 var 43. 2020 var antalet 37, efter att 7 svar som svarat ”spelar” eller motsvarande tagits bort.

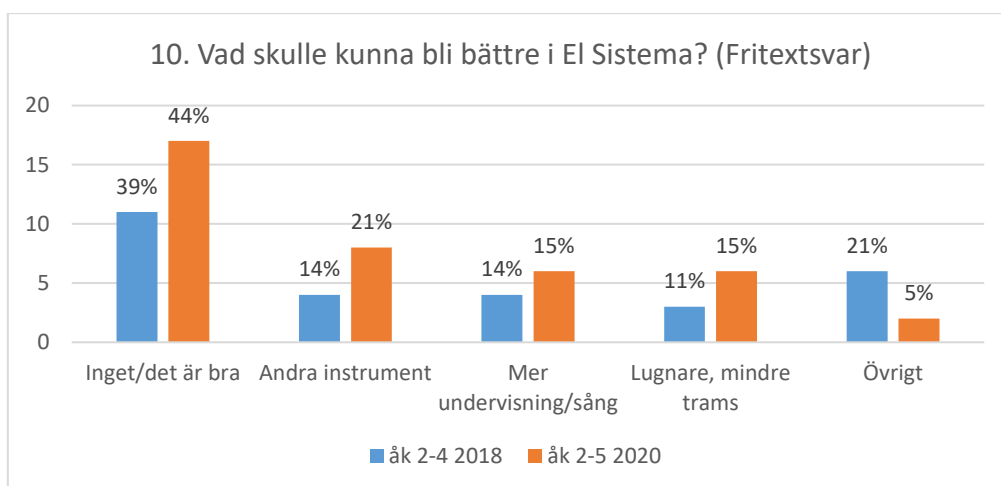
Fråga 8 berörde barnens uppfattning om familjeträffarna (VänsDays). En mycket hög andel av barnen tycker att de har jätteroligt eller ganska roligt. 2020 uppgår denna andel till över 90 procent av de svarande. Verksamheten under familjeträffarna har utvecklats mycket och framförallt nått en stabilitet sedan 2018, vilket säkert bidragit till andelen positiva svar. Antalet svarande 2018 var 21 och 2020 var antalet 50.

På frågan om vad som är bäst med El Sistema har nästan alla barn svarat, 41 av totalt antal svarande om 43 år 2018 och 49 svarande av totalt 53 år 2020. Svaren visar på en spridning av saker som barnen uppskattar. Antalet svarande 2018 var 41 och 2020 var antalet 49.

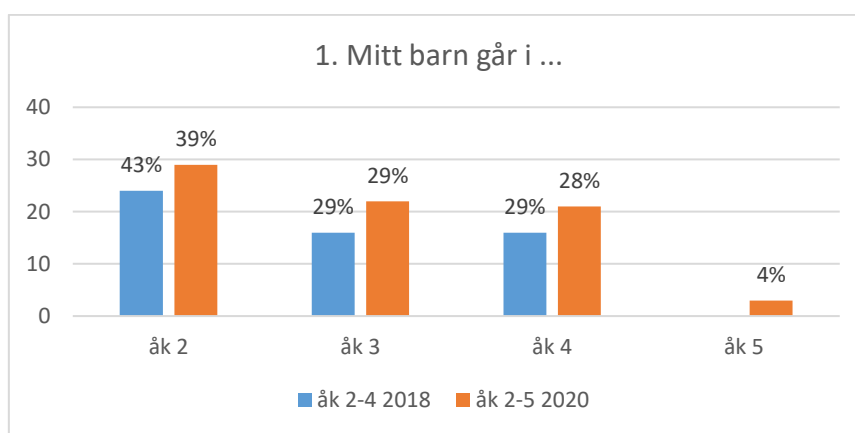
Den sista frågan, fråga 10, gällde vad barnen tyckte kan förbättras med El Sistema. Relativt många av de som skrivit svar på denna fråga tycker att inget behöver förbättras. En del skulle vilja ha möjlighet att spela andra instrument eller ha mer eller längre undervisningstillfällen eller sånginslag i undervisningen. Dessutom finns en grupp som önskar sig lugnare undervisningstillfällen, utan störningar i form av trams eller att inte alla barn gör som de blir ombudda. Detta är en kommentar som bör tas på allvar, eftersom den indikerar barnens intresse och behovet av lugn och ro för barnen även i detta sammanhang, något som pekar på behovet av kompletterande vuxenstöd till vissa barn även i El Sistema. Antalet svarande 2018 var 28 och 2020 var antalet 39.

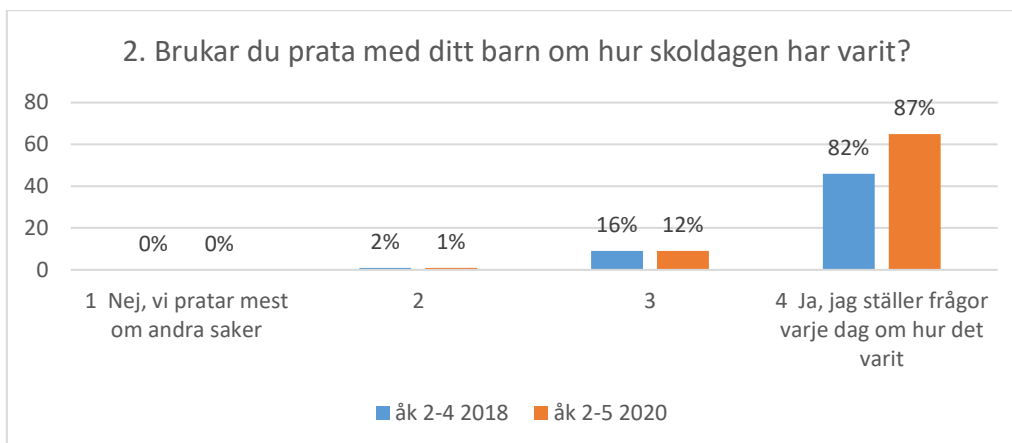
Enkät till alla föräldrar med barn i berörda årskurser

Precis som eleverna besvarade föräldrarna två enkäter vid två olika tillfällen. Den ena enkäten riktade sig till alla föräldrar med barn i åk 2–4 2018 respektive åk 2–5 2020. Endast tre svarande hade barn i åk 5 2020 trots att antalet barn i denna årskurs är totalt 31. En majoritet av föräldrarna till barn i åk 5 har alltså inte svarat på denna enkät. Antal svarande föräldrar i åk 2 är 29, medan antalet barn är 51. För åk 3 var antalet svarande 22 på 30 barn, och för åk 4 antalet svarande 21 på 32 elever. Det totala antalet svarande med barn i åk 2–4 2018 var 56, antal svarande för åk 2–5 2020 var 75. Detta kan jämföras med totalt antal svarande på den andra enkäten (som redovisas i nästkommande avsnitt), där totalt antal besvarade enkäter från föräldrar var 37 för åk 2–4 2018 och 62 för åk 2–5 2020. Bland inkomna svar från föräldrar till barn som deltar i El Sistemas frivilliga utbildning utgör 66 procent av det totala antalet svar på enkäten till samtliga föräldrar 2018, och 83 procent 2020. Det går inte att veta ifall det är samma föräldrar som svarat på respektive enkät, men bland de föräldrar som svarat på enkäten till alla föräldrar 2018 angav 51 procent att deras barn deltog i El Sistemas frivilliga undervisning, och 58 procent 2020. Svaren i enkäten till samtliga föräldrar angående ifall deras barn deltar i El Sistemas frivilliga undervisning är lägre än andelen inlämnade enkäter att besvaras av föräldrar vars barn deltar i den frivilliga undervisningen. Vad denna diskrepans beror på går inte att besvara. Att en liten andel av samtliga föräldrar särskilt för barn i åk 5 2020 har troligen påverkat resultaten, eftersom det inte går att uttyda vem som inte svarat på enkäten och varför. Tolkningen av svaren i detta avsnitt bör därför vara försiktig, eftersom svaren inte speglar hela föräldrakollektivet.

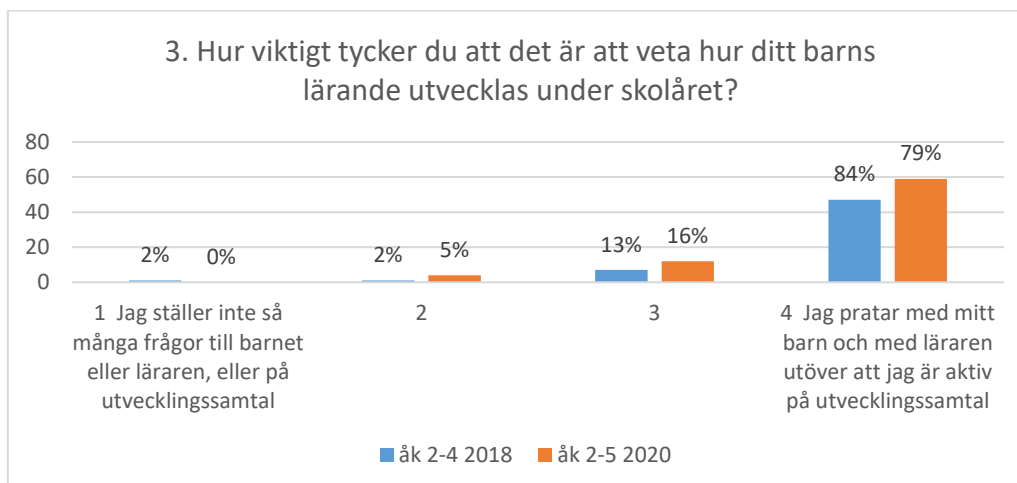
Föräldrarna ombads i första frågan ange i vilken årskurs deras barn går på Dalhemsskolan. Svaren visar att bland samtliga svarande så är endast en knapp handfull av de svarande föräldrar till barn i åk 5.

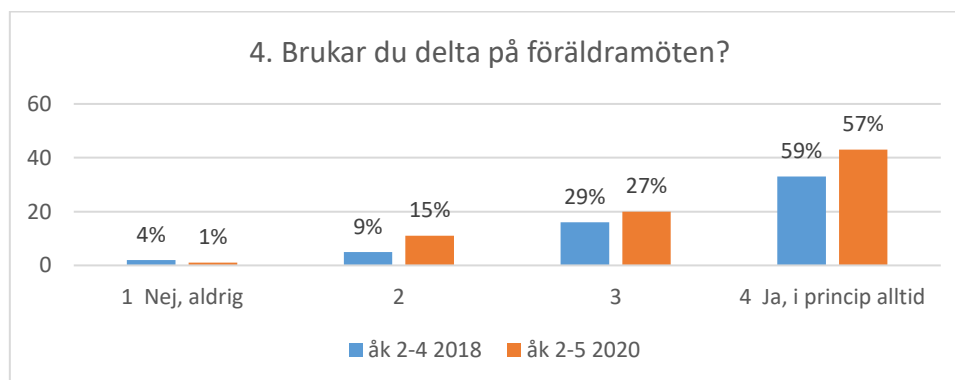
Fråga två avsåg fånga föräldrarnas intresse för barnets skolgång. En absolut majoritet av föräldrarna angav att de ställer frågor till sitt barn varje dag om hur det varit i skolan. Det totala antalet svarande med barn i åk 2–4 2018 var 56, år 2020 var antalet svarande med barn i åk 2–5 75.

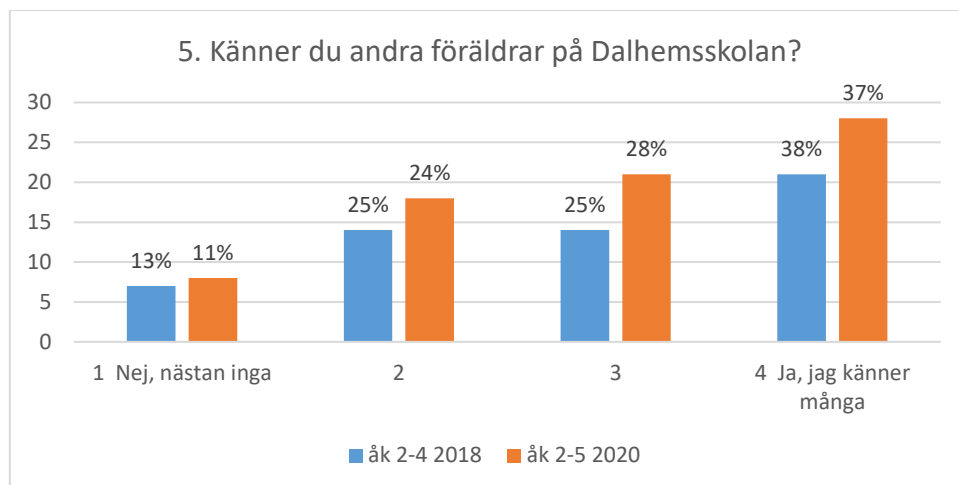
Fråga 3 avsåg att spegla föräldrarnas aktiva engagemang i barnets utveckling och lärande genom kontakt med skolan. Även på denna fråga angav en absolut majoritet att de ställer frågor både till sitt barn och barnets lärare, samt att de är aktiva vid utvecklingssamtal. Antalet svarande med barn i åk 2–4 2018 var 56, antal svarande för åk 2–5 2020 var 75.

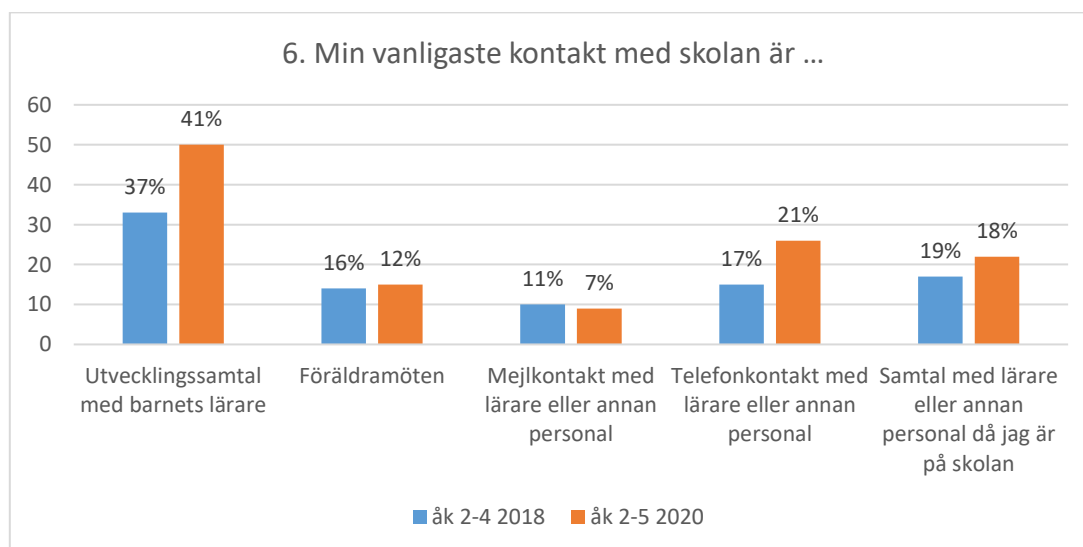
Fråga 4 ställde frågan om den svarande föräldern brukar delta på föräldramöten. Uppemot 60 procent av de svarande angav att de i princip alltid brukar delta, och en dryg fjärdedel angav att de ofta deltar (alternativ 3 på en 4-gradig skala). Antalet svarande med barn i åk 2–4 2018 var 56, antal svarande för åk 2–5 2020 var 75.

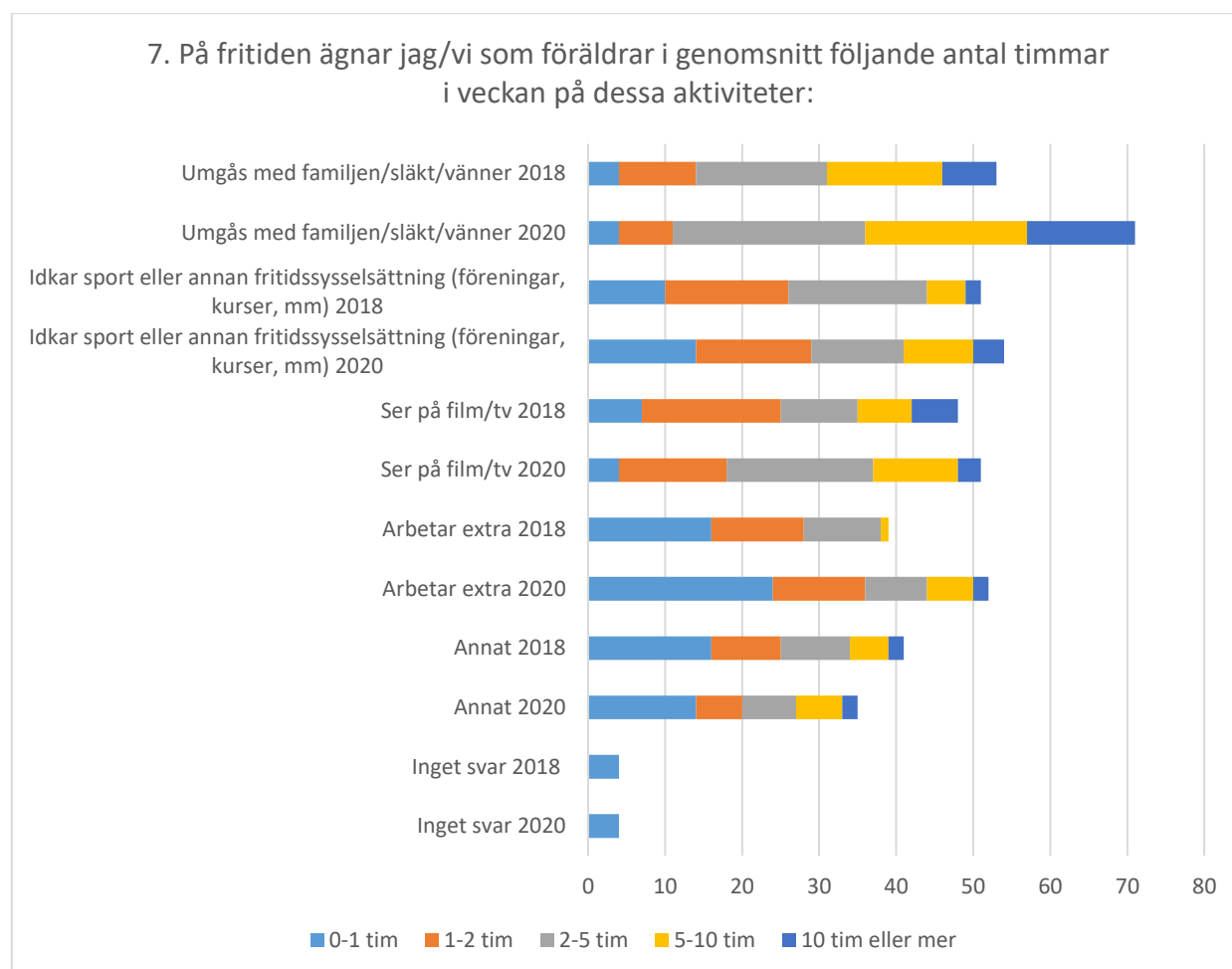
Fråga 5 handlade om ifall den svarande föräldern känner andra föräldrar på skolan. Denna fråga ansågs viktig för att se hur föräldrarna sociala kontakter i relation till skolan ser ut. Över 60 procent av de svarande anger att de känner många eller ganska många andra föräldrar på skolan (alternativ 3 och 4 på en 4-gradig skala). Samtidigt finns det föräldrar som anger sig inte känna så många, ungefär var fjärde förälder båda åren, och drygt tio procent anger att de känner nästan inga på skolan. Den sista gruppen kan givetvis tänkas innehålla föräldrar till barn som är nya på skolan. Antalet svarande med barn i åk 2–4 2018 var 56, antal svarande för åk 2–5 2020 var 75.

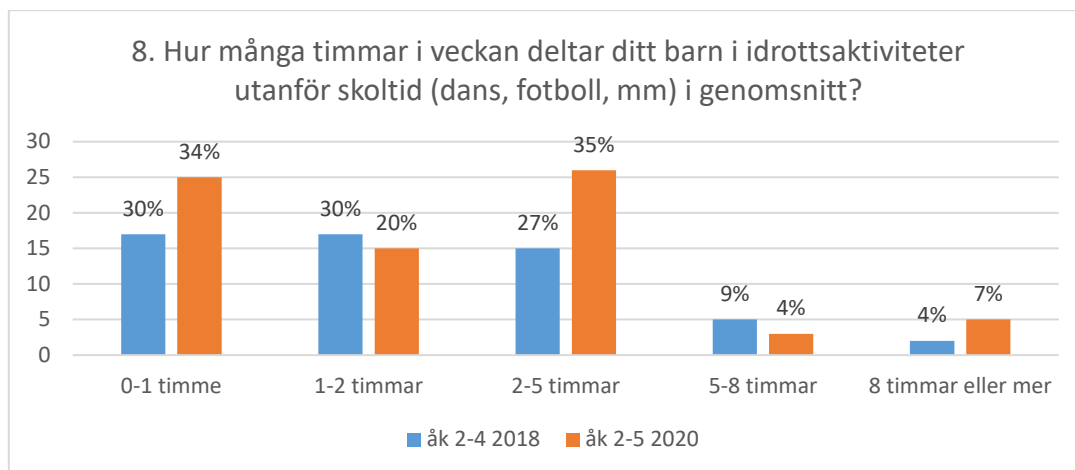
Fråga 6 i enkäten berörde den svarande föräldrarnas vanligaste kontakt med skolan. Svaren på denna fråga visade på en bredd av kontaktvägar och -former. I frågan ges instruktionen att ange bara ett svarsalternativ, men många svar hade flera svarsalternativ ikryssade. Flest svarande har angett utvecklingssamtal som främsta kontakt med skolan. Procentsatserna anger andel av totalt antal angivna svarsalternativ. Antalet angivna alternativ kan avläsas i den vertikala axeln till vänster, och det totala antalet svarsalternativ överstiger alltså antalet svarande föräldrar. Antalet svarande med barn i åk 2–4 2018 var 56, antal svarande för åk 2–5 2020 var 74.

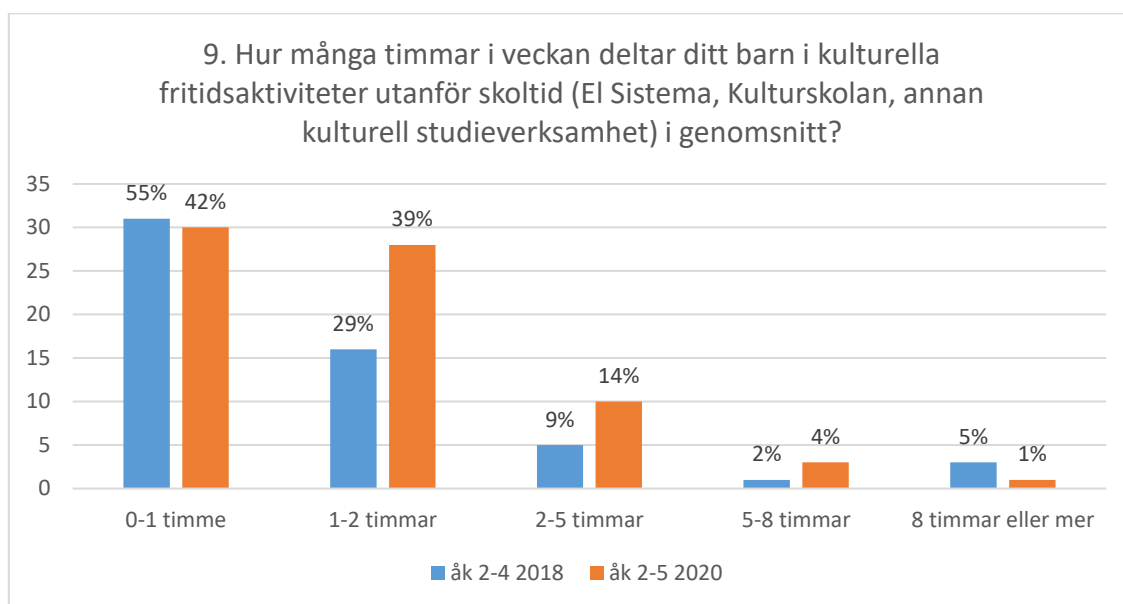
Fråga 7 uppmanade föräldrarna att ange hur många timmar i veckan de ägnade åt en rad fritidsaktiviteter. Syftet var att få en uppfattning om föräldrarnas engagemang i föreningsliv, sociala aktiviteter med mera, för att få en uppfattning om skolelevernas hemmamiljö. Diagram 7 är en sammanställning av samtlig information från svaren i denna fråga, och är därför relativt komplex. Både typ av aktivitet och ungefärlig omfattning redovisas. Övergripande kan sägas att mest tid i hela gruppen tycks läggas på sociala aktiviteter med familj och vänner. Det var möjligt för de svarande att själv välja antalet aktiviteter att ange utifrån relevans. Därför har antalet angivna aktiviteter varierat mellan olika svarande. Antalet svarande med barn i åk 2–4 2018 var 56, antal svarande för åk 2–5 2020 var 75.

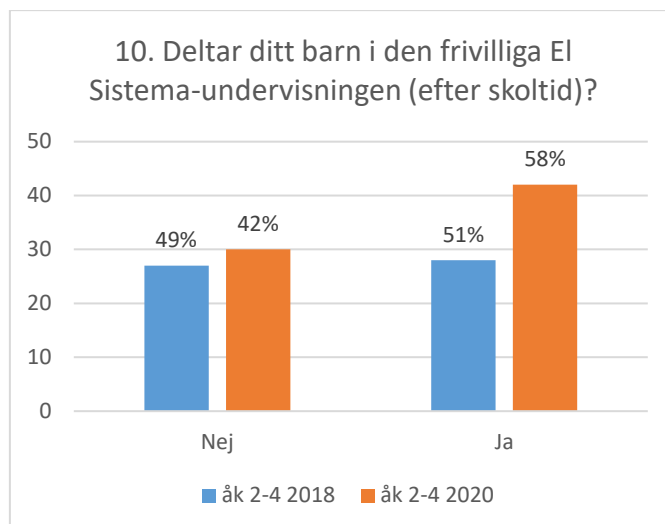
Fråga 8 ställde frågan i vilken omfattning den svarandes barn deltar i idrottsaktiviteter utanför skoltid i genomsnitt per vecka. Ungefär en tredjedel angav att deras barn inte alls deltar i någon idrottsaktivitet eller deltar upp till en timme per vecka. Något färre angav att deras barn deltar 1–2 timmar i veckan. Barn som är aktiva 2–5 timmar i veckan var knappt 30 procent 2018 och 35 procent 2020. Drygt tio procent av föräldrarna angav att deras barn var aktivt inom idrott mer än fem timmar i veckan i genomsnitt. Antalet svarande med barn i åk 2–4 2018 var 56, antal svarande för åk 2–5 2020 var 74.

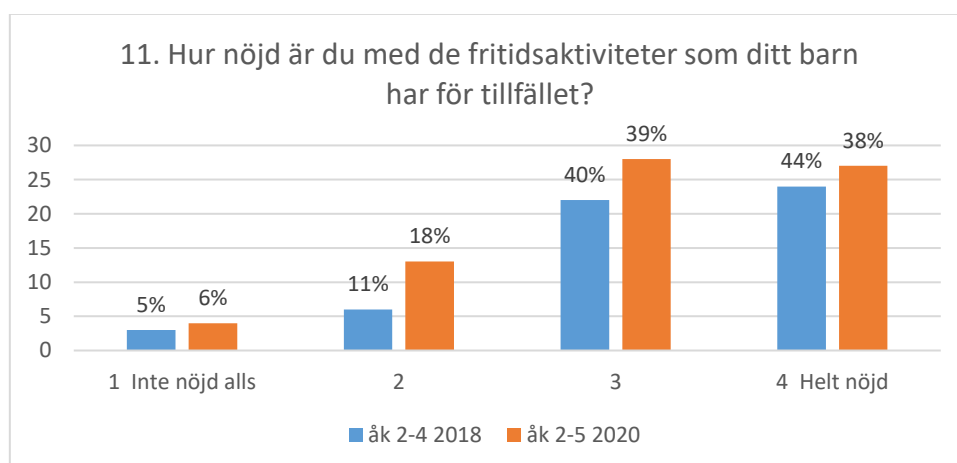
Fråga 9 bad föräldrarna redovisa hur många timmar i veckan i genomsnitt deras barn deltar i kulturella fritidsaktiviteter utanför skoltid. El Sistema inkluderas i denna typ av verksamhet. Här kan man se en förändring i grupperna där barn deltar. 2018 angav 55 procent av föräldrarna att deras barn deltar i kulturaktivitet 0–1 timme i veckan. 2020 hade denna andel sjunkit till drygt 40 procent, samtidigt som andelen svarande angav att deras barn deltog i kulturaktivitet 1–2 timmar i veckan var nästan 40 procent, att jämföra med knappt 30 procent 2018. Antalet svarande med barn i åk 2–4 2018 var 56, antal svarande för åk 2–5 2020 var 72.

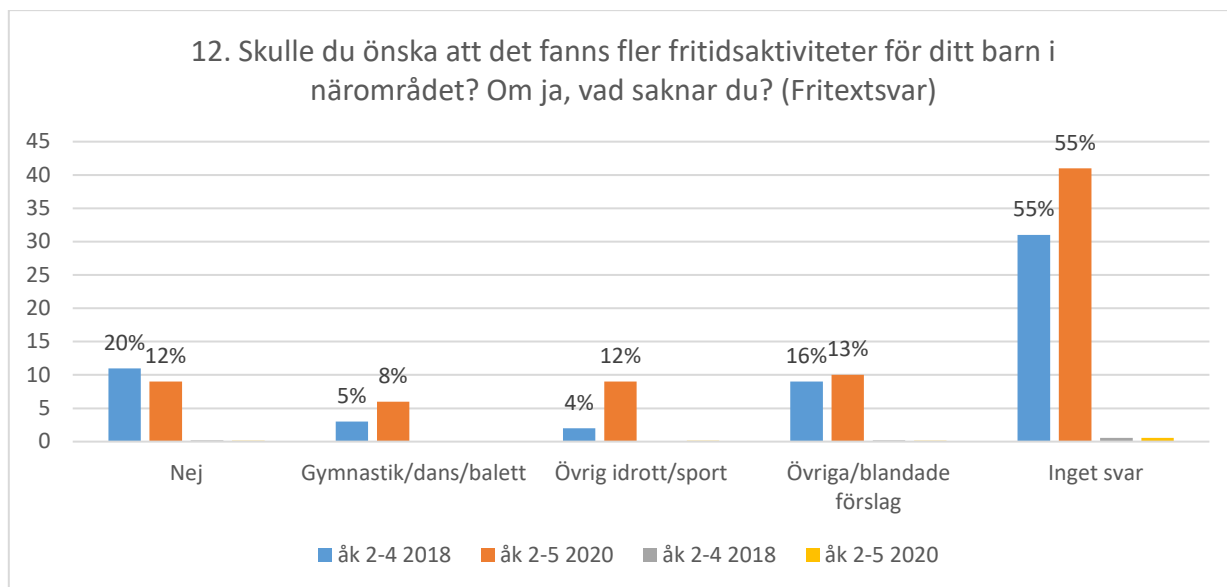
Fråga 10 ställer frågan om den svarandes barn deltar i El Sistema-undervisningen på Dalhemsskolan efter skoltid. Svaret bland föräldrarna 2018 var till ungefär lika delar ja och nej. 2020 hade andelen som svarade ja ökat till nästan 60 procent. Inga svarande med barn i åk 5 har dock angett att deras barn deltar i El Sistema, därför omfattar stapeln för 2020 endast åk 2–4. Antalet svarande med barn i åk 2–4 2018 var 55, antal svarande för åk 2–4 2020 var 72.

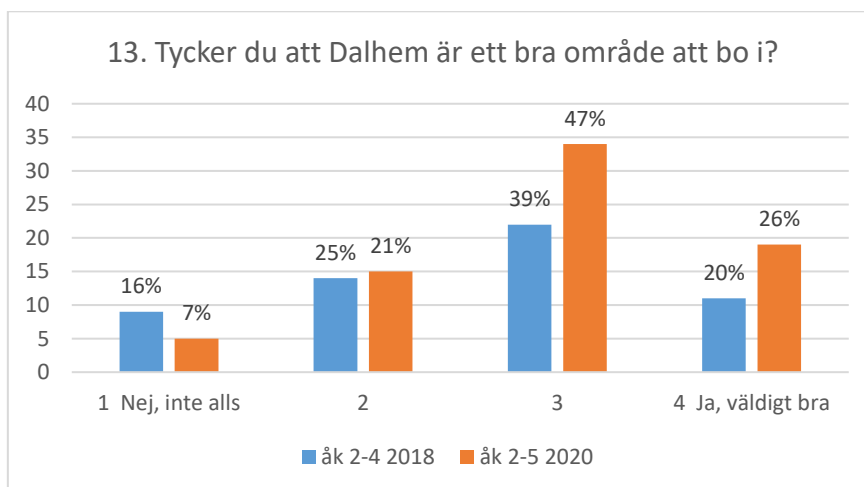
Fråga 11 avsåg att mäta föräldrarnas nöjdhet med fritidsaktiviteter som finns i familjens närområde. På denna fråga anger drygt 80 procent 2018 att de är nöjda eller helt nöjda, och knappt 80 procent 2020. Det finns dock föräldrar som inte är nöjda med sitt barns fritidsaktiviteter, och denna grupp var större 2020 än 2018, drygt 20 procent. Antalet svarande med barn i åk 2–4 2018 var 55, antal svarande för åk 2–5 2020 var 72.

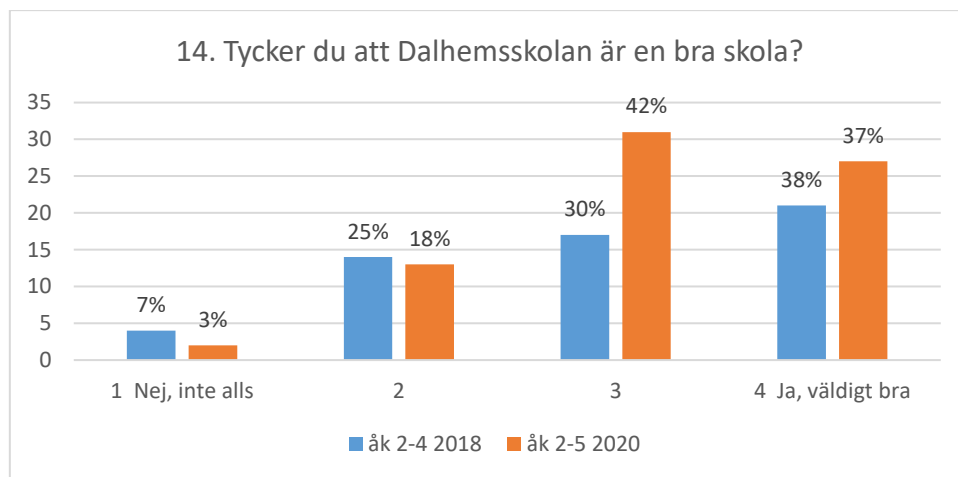
Fråga 12 var en uppföljningsfråga till fråga 11, och bad föräldrar ange vilken typ av fritidsaktiviteter de skulle vilja se i närområdet, om de önskar sig något utöver det som finns idag. 45 procent av föräldrarna svarade båda åren. Bland dessa angav 20 respektive tolv procent att de inte hade andra önskemål. Andra former av sport och idrott var det som flest angav. Några föräldrar angav också kulturellerrelaterade önskemål, dessa ingår i alternativet Övriga/blandade förslag. Antalet svarande med barn i åk 2–4 2018 var 56, antal svarande för åk 2–5 2020 var 75.

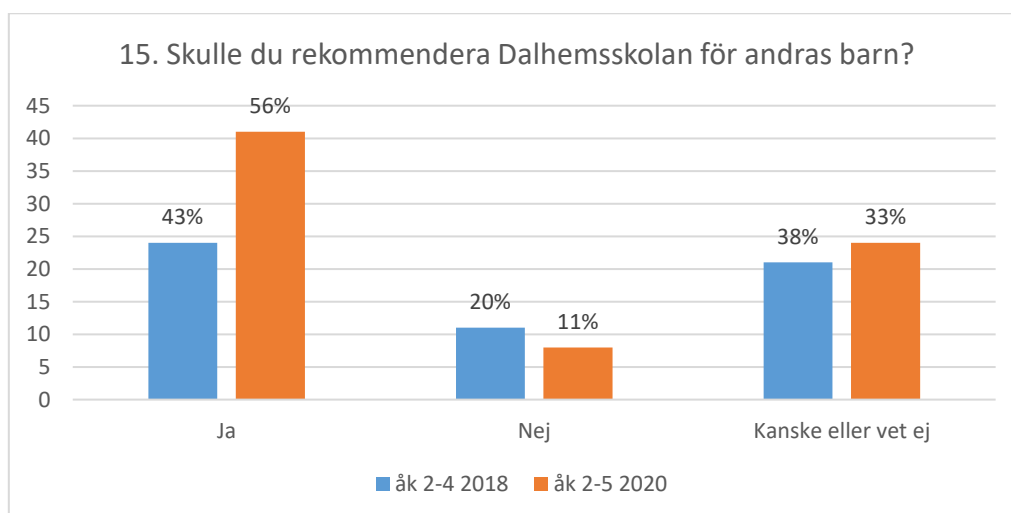
För att mäta den generella trivselen hos föräldrarna till Dalhem som bostadsområde ställdes en specifik fråga om detta (fråga 13). På denna fråga svarade nästan 60 procent ja 2018 och mer än 70 procent 2020. Generellt har alltså uppfattningen om området blivit mer positivt bland de svarande 2020. Antalet svarande med barn i åk 2–4 2018 var 56, antal svarande för åk 2–5 2020 var 73.

Fråga 14 ställer frågan om föräldrarna tycker att Dalhemsskolan är bra. Denna fråga svarade nästan 70 procent ja på 2018, och nästan 80 procent 2020. Även här pekar alltså svaren på en mer positiv uppfattning bland de svarande. Antalet svarande med barn i åk 2–4 2018 var 56, antal svarande för åk 2–5 2020 var 73.

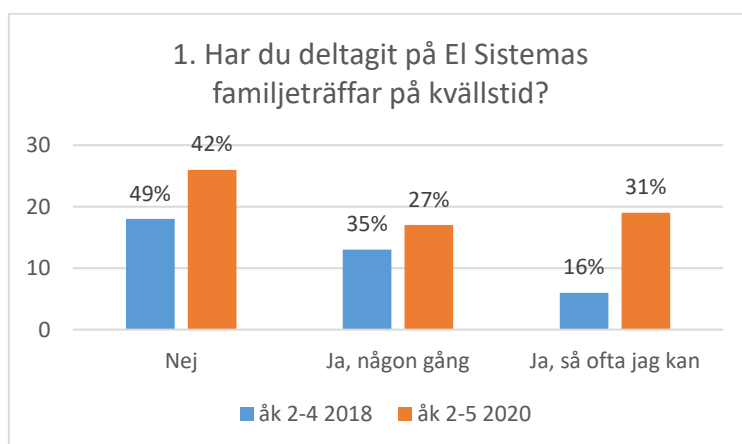
Enkätens avslutande fråga (fråga 15) frågade ifall föräldrarna skulle rekommendera Dalhemsskolan för andras barn. På denna fråga svarade drygt 40 procent ja 2018 och mer än hälften ja 2020. Även om andelen som svarat ”kanske eller vet ej” är relativt hög, har den minskat från 2018 till 2020 med fem procentenheter bland de svarande. Antalet svarande med barn i åk 2–4 2018 var 56, antal svarande för åk 2–5 2020 var 73.

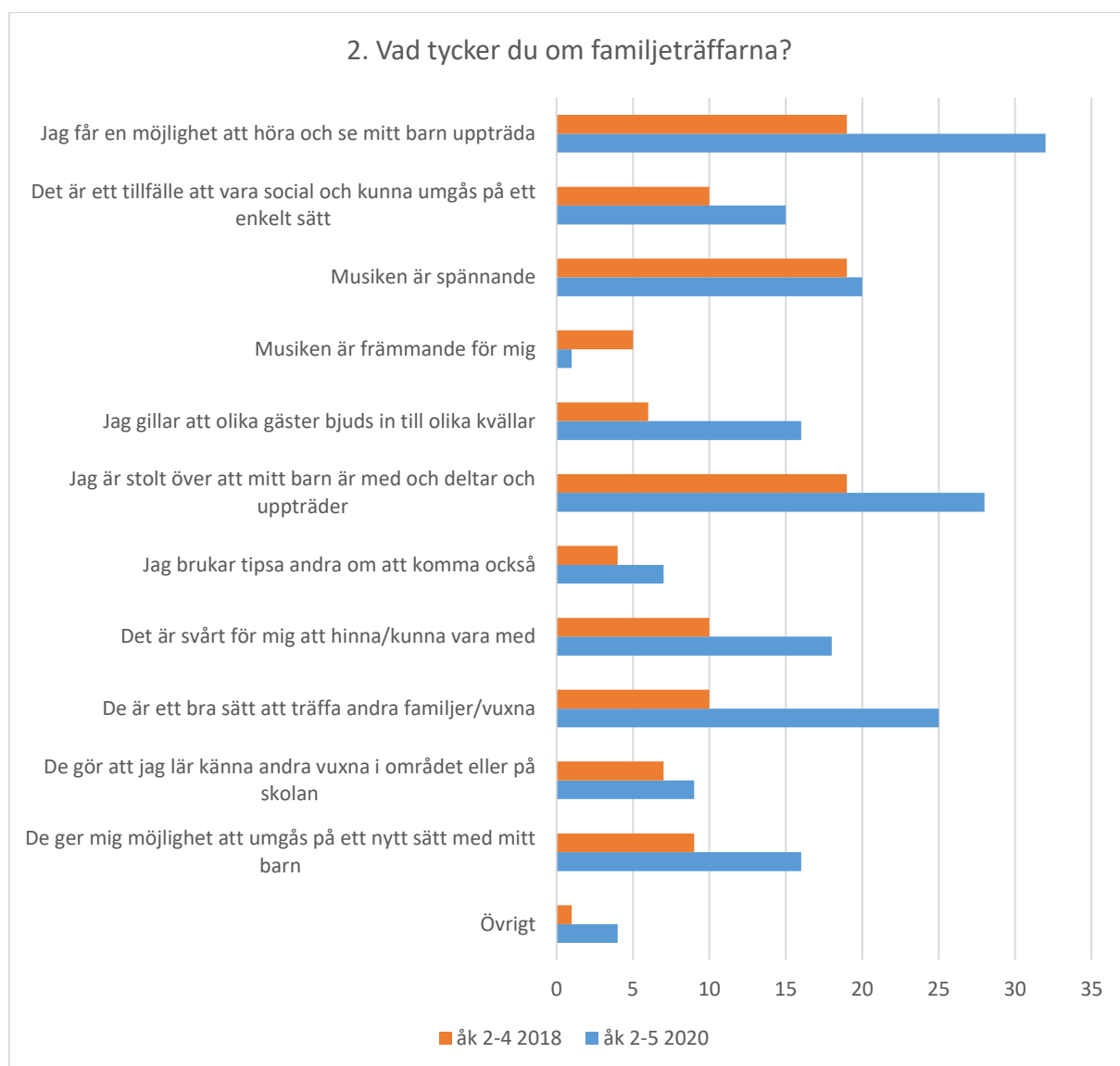
Enkät till föräldrar vars barn deltar i El Sistema

Den fjärde och sista enkäten som genomfördes riktade sig till de föräldrar vars barn deltar i El Sistema (vid tillfället för besvarandet av enkäten). Den ställer frågor om föräldrarnas upplevelse av olika aktiviteter knutna till El Sistema-programmet och om föräldrarnas uppfattningar om barnets deltagande och de olika aktiviteterna, liksom kontakten med El Sistema-pedagogerna. Några frågor gäller föräldrarnas synpunkter på kommunikationsvägar kring aktiviteter.

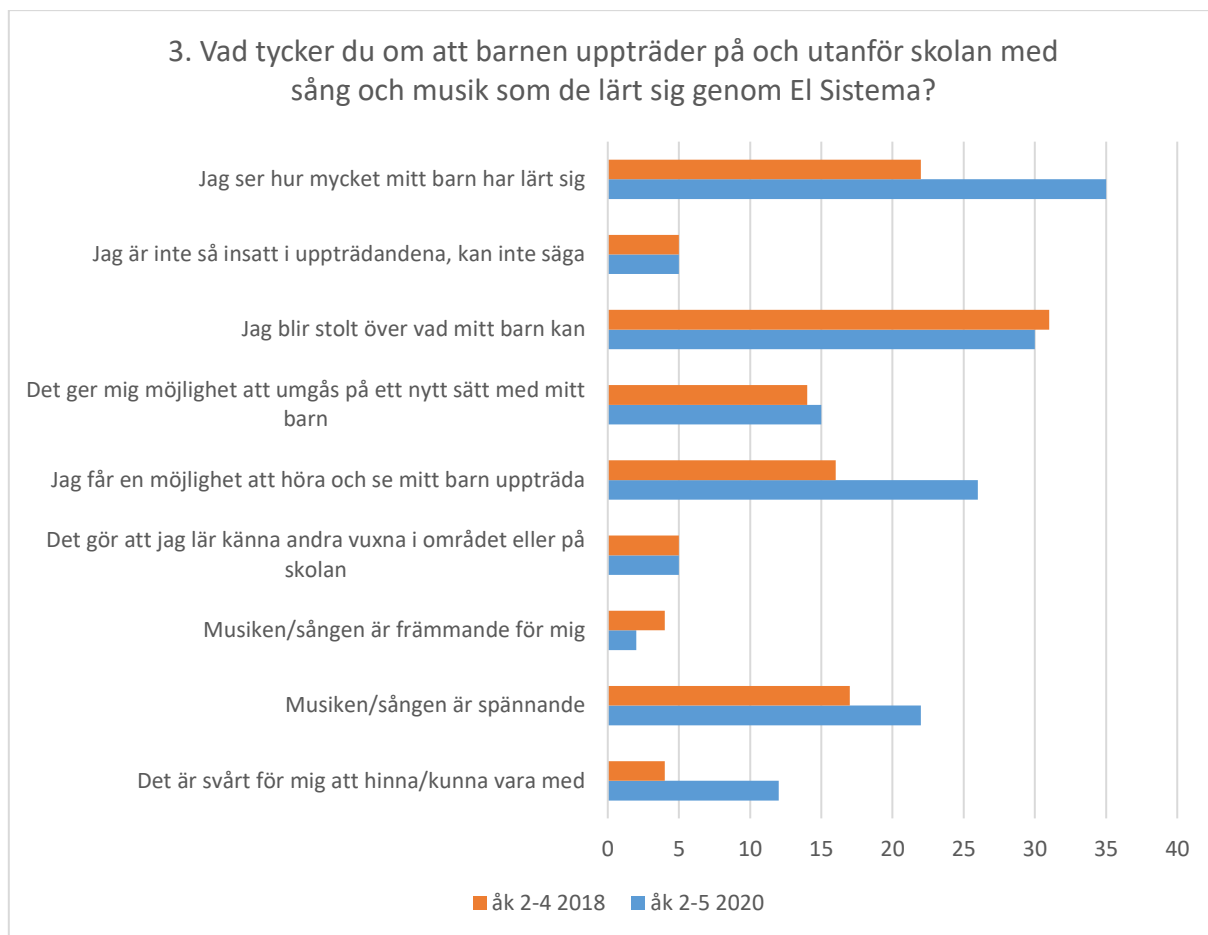
Fråga 1 gällde om föräldrarna deltagit i familjeträffarna (VänsDays). Bland de föräldrar vars barn deltar i El Sistema hade ungefär 60 procent deltagit någon eller flera gånger 2020. Detta var en ökning jämfört med 2018 då ungefär hälften hade deltagit. Med tanke på att familjeträffarna startade under 2018, och har utvecklats mycket sedan dess är det positivt att också antalet föräldrar som deltagit har ökat. I fritextkommentarer till senare frågor i enkäten framgår att vissa föräldrar inte har möjlighet att delta i familjeträffarna eftersom de inte hinner från arbetet till kl 17 då familjeträffarna börjar. Antal svarande föräldrar 2018 var 37, 2020 var antalet 62. El Sistema-pedagogerna har berättat att det finns en återkommande grupp av föräldrar som kommer på väldigt många av familjeträffarna.

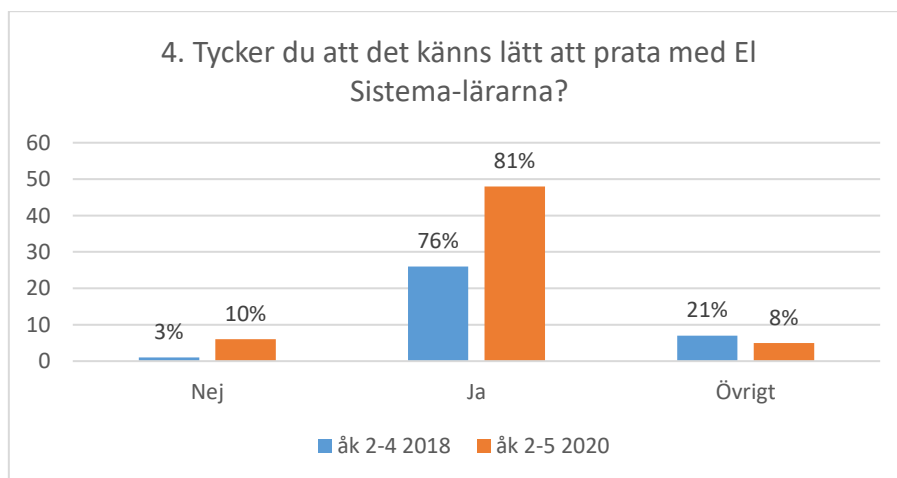
I fråga 2 uppmanades föräldrarna att kryssa alternativ för vad de tycker om familjeträffarna. Det fanns även en övrigt-kategori där fritextkommentarer kunde lämnas. De olika svarsalternativen speglar olika mål med El Sistema-satsningen från stadens sida, såsom att erbjuda en möjlighet att umgås med sitt barn och träffa andra vuxna, men även stolthet över sitt barn. Fler svarsalternativ var möjliga, och antalet svarande föräldrar 2018 var 30, 2020 var antalet 55. Med tanke på att antalet svarande föräldrar 2020 var nästan dubbelt så många som 2018 är det inte så förvånande att andelen svar i de flesta kategorier är högre för 2020 än 2018. En andel som minskat från 2018 till 2020 är de föräldrar som angett att musiken på familjeträffarna är främmande för dem, även om antalet är litet sett till det totala antalet svar.

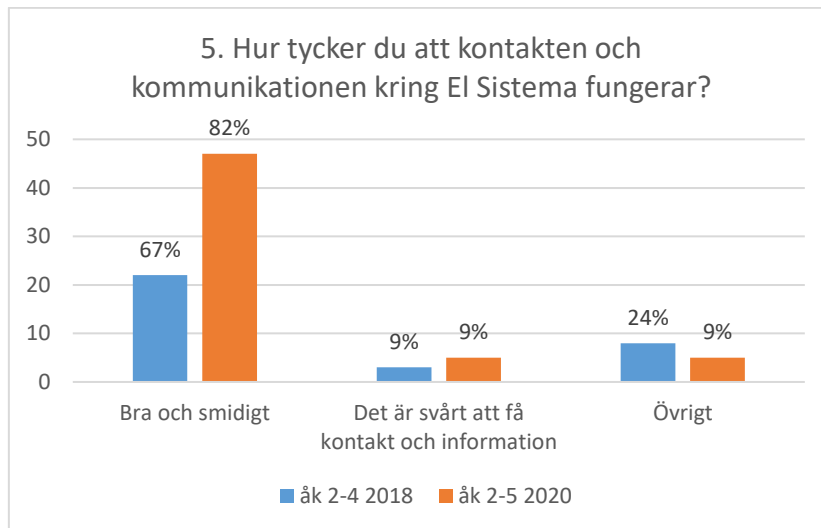
Fråga 3 bad föräldrarna att kryssa i sina åsikter om barnens framträdanden med El Sistema-orkestern. Även här var flera svarsalternativ möjliga, och svarsalternativen speglar olika målsättningar med El Sistema. Antal svarande föräldrar 2018 var 36, 2020 var antalet 57.

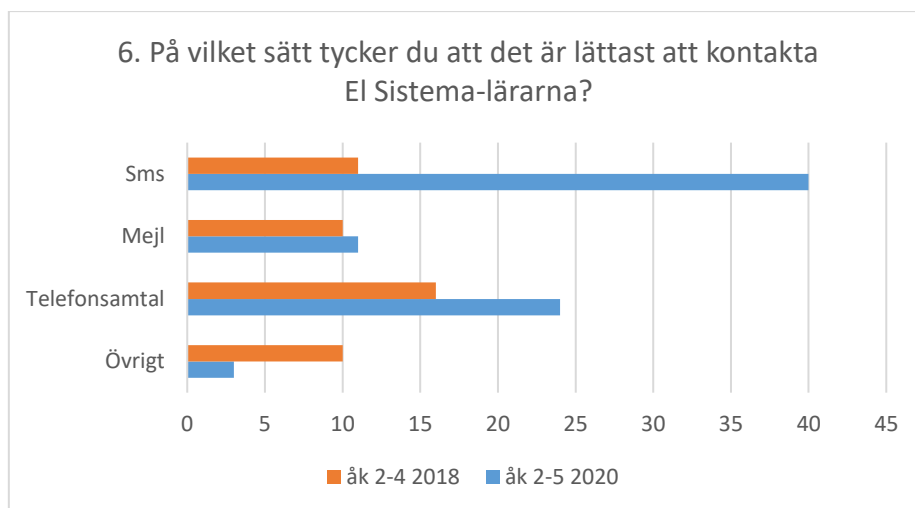
Fråga 4 handlade om föräldrarnas uppfattning om muntlig kontakt med El Sistema-pedagogerna. En mycket stor andel av de svarande anger att det känns lätt att prata med dem. Bland de som angett ”övrigt” handlade kommentarerna om att de inte haft kontakt med dem, eller motsvarande. Antal svarande föräldrar 2018 var 34, 2020 var antalet 59. Det kan nämnas i detta sammanhang att El Sistema-pedagogerna på Dalhemsskolan inte har tillgång till skolans kommunikationsverktyg Unikum som det vanligaste sättet som föräldrar och skola kommunicerar.

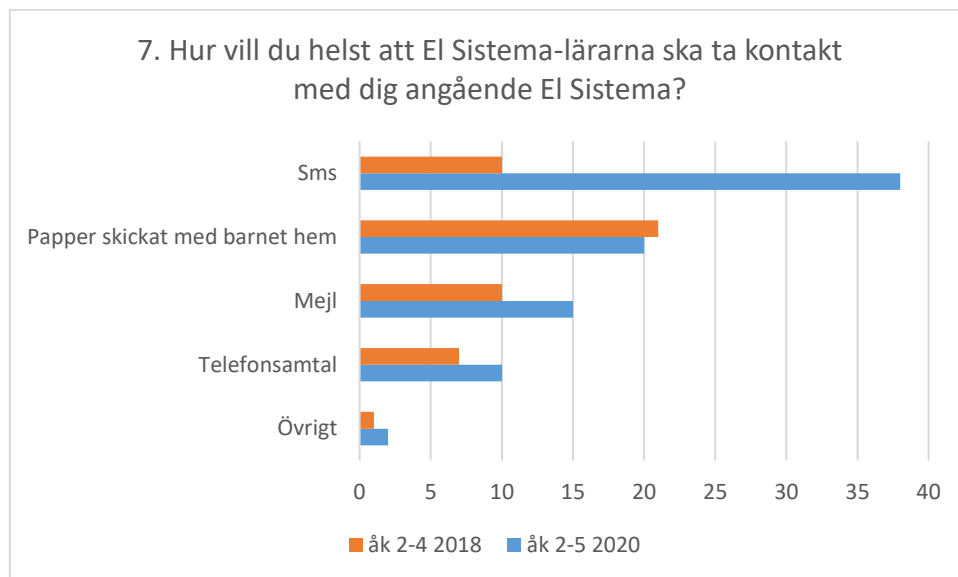
Fråga 5 berör kommunikationen kring El Sistema mer övergripande. Även på denna fråga svarar en hög andel att det går ”bra och smidigt”. Nio procent båda åren anger att det är ”svårt att få kontakt och information”. 2018 angav nästan en fjärdedel svaret ”Övrigt”. Bland dessa angav några få att de inte haft kontakt ännu och därför inte visste, men de flesta har inte lämnat någon kommentar. Antal svarande föräldrar 2018 var 33, 2020 var antalet 57.

Fråga 6 bad föräldrarna ange det sätt på vilket de tycker det är lättast att kontakta El Sistema-pedagogerna. Trots instruktionen att endast markera ett svarsalternativ angav flera svarande flera alternativ. De rutiner för kontakt och information som utvecklats sedan 2018 tycks indikera att sms etablerat sig som smidigaste kontaktväg 2020, medan telefonsamtal var det som angavs av flest svarande 2018. 2018 angav några föräldrar som angett ”Övrigt”-alternativet att de tyckte det var lättast i samband med El Sistema-aktiviteter, och några att de inte visste. Antal svarande föräldrar 2018 var 32, 2020 var antalet 61.

Precis som i fråga 6 anger flest föräldrar i fråga 7 som var enkätens sista att sms är smidigaste kontaktväg för El Sistema-pedagogerna att kontakta dem 2020. Även en lapp skickad med barnet hem anges som ett bra kommunikationssätt. Antal svarande föräldrar 2018 var 33, 2020 var antalet 60, och flera föräldrar kryssade i fler än ett svarsalternativ.

Övergripande resultat, reflektioner och rekommendationer

Svar på utvärderingens frågeställningar

De frågor som denna utvärdering sökt besvara utifrån beställarnas önskemål är följande:

1. Hur utvecklar El Sistema elevers självkänsla, individuell och kollektiv?
2. Hur påverkar ett ökat samarbete mellan elever arbetsmiljön i skolan och därmed resultaten?
3. Hur integrerar El Sistema föräldrar i skolarbetet?
4. Hur påverkar El Sistema elevers och deras familjers fritid?
5. Hur skapar El Sistema stolthet över den egna stadsdelen och gör området mer attraktivt?

Här kommer dessa frågor att övergripande besvaras utifrån det kvalitativa och kvantitativa material som i tidigare avsnitt redovisats.

För det första får konstateras att inte alla frågor kunnat besvaras, eftersom Helsingborgs stad ändrat utformningen av sina årliga nöjdhetsenkäter till skolbarn och deras föräldrar 2019. De frågor som gäller kvantitativa data kring frågan om elevers självkänsla individuellt och kollektivt och arbetsmiljön och resultaten i skolan, den första och andra frågan i listan ovan, har därmed inte kunnat besvaras som tänkt genom en jämförelse mellan dessa data för skolåret 2017/18 och dem för 2019/20. Det ska dock påpekas att det inte är säkert att något svar skulle kunna ges även med dessa data tillhands. Dessa frågor kan dock besvaras utifrån enkätens kvalitativa material. Dock har svar på dessa två frågor berörts i den kvalitativa delen av utvärderingen, och dessa resultat redovisas därför även här.

Både barnen själva och deras pedagoger beskriver att de barn som deltar i El Sistema lär sig nya saker, både knutet till musik och till social interaktion och samarbete. De lär sig också självkontroll. Skolans pedagoger ser att El Sistema-pedagogernas bidrag till skolans ordinarie undervisning och den frivilliga undervisningen inom El Sistema gör att barnen påverkas positivt i sitt övriga lärande under skoldagen. Till exempel utvecklas barnens språk och ordförråd. En del av denna effekt handlar, enligt pedagogerna, om den estetiska dimension som denna undervisning handlar om, som skiljer sig från de flesta andra undervisningssituationer som skoldagen innehåller. Både barnen, skolans pedagoger och El Sistema-pedagogerna vittnar om den glädje som barnen, men även föräldrarna ger uttryck för i samband med undervisning och olika framträdanden och familjeaktiviteter.

Direkt utvecklar El Sistema barnens självkänsla genom att barnen själva erfar att de blir generellt bättre på musikutövande och social interaktion i olika sammanhang, däribland publika framträdanden. En stor majoritet av barnen anger i enkäter och beskrivningar att det känns bra eller roligt då de framträder inför publik. Lånade instrument som barnen övar på hemma innebär också ökat ansvarstagande hos barnen, vittnar pedagogerna om. Pedagogerna lyfter fram att det finns en grupp-känsla bland de barn som deltar i El Sistema, och att de är stolta när de kommer till skolan med sina instrument. Vissa barn anges vara koncentrerade och lugna på El Sistema-lektioner, trots att de kan vara rastlösa under resten av skoldagen. Utvärderingen har inte studerat skolbarnens resultat, eftersom betyg inte ges de berörda årskurserna. Dessutom skulle det troligen ha varit svårt att se tydliga effekter, eftersom det är så många faktorer som kan påverka barns prestation i skolan utöver införandet av El Sistema.

I utvärderingen av El Sistemas i Stockholm redogjordes för tio kvalitativa effektmål (redovisade som tio filmklipp). Effektmålen formulerades i Stockholm (Lenefors och Svensson 2015: 11) som:

- Musik ska få barnen att känna sig stolta
- Med den klassiska musiken kommer rutin
- Att skapa tillsammans ger en stark gemenskap
- Det viktigast är inte hur det låter utan att det låter
- Att relatera till människor och musik är en övning i tillit
- Att spela tillsammans är grunden i samspel
- Att ta hand om instrument är en övning i varsamhet
- Att uttrycka känslor handlar om att våga
- Att se och dela utvecklingen fyller nära och kära med stolthet
- Med förebilder kommer modet att vilja kunna

I princip samtliga ovan listade effekter kunde noteras även bland barnen på Dalhemsskolan, enligt skolans pedagoger. I synnerhet gäller detta stolthet bland de barn som deltar i den frivilliga undervisningen, en känsla av gemenskap, övning i samspel genom musikundervisningen, varsamhet om instrument, föräldrars stolthet och modet att vilja kunna.

Som svar på utvärderingens tredje fråga, så dras utifrån utvärderingen slutsatsen att El Sistema inte kan sägas integrera föräldrarna i det direkta skolarbetet, det är skolans ansvarsområde. Den kvantitativa delen av utvärderingen visar att föräldrar har kontakt med skolan på flera olika sätt, och att de är engagerade i sitt barns skolgång och utveckling. Det som studien har visat är dock att föräldrar till barn som deltar i El Sistema har kontakt med El Sistema-pedagogerna kring det, och ett flertal av föräldrarna deltar i familjekvällar (VänsDays) och andra aktiviteter som framträdanden. Enkäterna visar att föräldrarna är måna om att följa sitt barns skolgång och utveckling, och att de har kontakt med skolans pedagoger på en rad olika sätt. De sociala kontakterna mellan föräldrar till barn på skolan tycks också vara relativt goda.

Som svar på fråga 4 kan konstateras att etableringen av El Sistema har medfört ett påtagligt tillskott till fritidsaktiviteter för barn på Dalhemsskolan, och särskilt viktig tycks det faktum att den frivilliga undervisningen sker i skolans lokaler direkt efter skoldagens slut vara för deltagandet. Men även El Sistema-pedagogernas kompetens och engagemang har varit avgörande enligt pedagoger och föräldrar. Föräldraenkäterna visar att barnen främst har idrottsrelaterade fritidssysselsättningar, men en mätning av kulturella aktiviteter visar att även detta förekommer. El Sistema bidrar troligen till stor del till dessa siffror. El Sistema bidrar i hög grad till fritidsaktiviteter för de familjer där barnen deltar i El Sistema. Detta eftersom föräldrarna engagerar sig genom att delta på familjekvällar som återkommer varje vecka, samt vid framträdanden som också sker ett flertal gånger per termin. Dessa tillfällen erbjuder föräldrarna att både umgås med sina barn utanför hemmet, att träffa andra föräldrar och andra vuxna (El Sistema-pedagogerna och musiker), samt att ta del av musik som både barnen och musiker framför. De får därmed en inblick i HSO:s verksamhet och annan kulturell verksamhet i staden.

Vad gäller fråga 5 så kan det konstateras att det har varit svårt att besvara hur El Sistema bidragit till stoltheten över den egna stadsdelen. Det skulle behövas längre tid för att kunna undersöka detta. Men en majoritet av barnen trivs på Dalhemsskolan och en majoritet av föräldrarna tycker att Dalhem är ett bra område att bo i, och denna andel har ökat från 2018 till 2020. Detta kan även ha berott på det arbete för förbättrad skolmiljö som genomförts sedan 2015 på skolan.

Arbetsprocesser och organisation

En aspekt av utvärderingsarbetet har varit att följa det pågående arbetet med El Sistema från och med våren 2018. Här kommer några erfarenheter som tycks ha varit liknande för både Helsingborg, Stockholm och Örebro, utifrån vad som redovisats i utvärderingsrapporterna för de två senare kommunerna.

Starten av ny verksamhet innefattar etablering av nya rutiner och nya organiseringsstrukturer. Då en ny verksamhet ska införas i en verksamhet där redan tydliga rutiner och organiseringsstrukturer finns, behöver dessa anpassas på ett eller annat sätt till varandra. Detta är viktigt att komma ihåg vid utvärdering av nya verksamheter, och är ett väl känt faktum inom organisationsforskning (Noble 1999; Ekstedt 2019). El Sistema-pedagogerna arbetade mycket med information till barnens föräldrar i samband med att barnen första gångerna skulle uppträda. Detta var viktigt för att få barn att komma till dessa första framträdanden, eftersom El Sistema i sig var relativt nyligen introducerat, det berörde barn som deltog i frivillig musikundervisning, och de första framträdandena som genomfördes under den första verksamhetsterminen (VT18) i sig var nya inslag i El Sistema-aktiviteterna för barnen och deras föräldrar. Eftersom framträdandena skedde utanför skoltid och skoldagar, behövde El Sistema-pedagogerna arbeta särskilt med information och påminnelser till de medverkande barnens föräldrar. I arbetet med denna kommunikation med barnens föräldrar, lärde sig El Sistema-pedagogerna att den personliga kontakten med föräldrarna var viktig, och att visa på att det hela för både El Sistema-pedagogerna, barnen och deras föräldrar är ett socialt engagemang utöver den musikaliska utbildningen. Dalhemsskolans övriga pedagoger delade också med sig av sina egna erfarenheter av vilken typ av kommunikation med skolbarnens föräldrar som var effektiv. Under det första verksamhetsåret lärde också El Sistema-pedagogerna känna barnen i skolan, och särskilt dem som deltagit i den frivilliga musikundervisningen, och hur dessa barngrupper som helhet och hur enskilda barn fungerar och behöver bemötas av El Sistema-pedagogerna under undervisningen.

Sedan 2018 har Dalhemsskolans ledning och pedagoger tillsammans med El Sistema-pedagogerna arbetat för att utforma bästa möjliga rutiner för barngruppernas gång mellan undervisning och den del av musikundervisningen som ingår i läroplanen, men som El Sistema-pedagogerna håller i, liksom vid skolbarnens gång till den frivilliga musikundervisningen direkt efter skoldagens slut. Under skolutgången 19/20 har dessa former enligt skolans pedagoger funnit en bra form, och de är nöjda med samarbetet i skolan kring El Sistema och den ordinarie musikundervisningen där El Sistema-pedagogerna medverkar.

Då arbetet med att bygga upp El Sistema-programmet på Dalhemsskolan inleddes 2017, fanns inte inplanerade, återkommande möten med Dalhemsskolans personal och ledning. Sådana lyftes i utvärderingen från Örebro fram som viktig för etableringen av undervisningen i skolan, eftersom man på dessa kunde fatta snabbt beslut kring både musikundervisning, elever och övrig skolverksamhet. Liknande utmaningar och svårigheter rapporterades även från Stockholm i uppstartsfasen av verksamheten. De kommunikationssvårigheter och oklarheter vad gällde relationen mellan El Sistema och skolans verksamhet som inledningsvis fanns i Helsingborg berodde troligen på att man inte hade en sådan fastställd kanal för hantering av dessa frågor. Under intervjuer hösten 2018 kunde utvärderaren notera att rutiner för hur undervisningen skulle ske, och framförallt hur den skulle anpassas till de rutiner som sedan tidigare fanns på skolan inte ännu funnit former som fungerade smidigt. Arbeta med att hitta rätt former gjordes både av pedagogerna i deras dagliga arbete liksom genom möten mellan

kulturskolans chefer och skolledningen, för att betona vikten av att ett positivt samarbetsklimat skulle säkerställas. Som redan angetts löste man i samspråk de oklarheter och utmaningar som uppstod, och idag fungerar samarbetet mycket bra enligt samtliga parter.

I utvärderingen av införandet av El Sistema-undervisning i Örebro, noterar utvärderarna att förflyttningar mellan barnens klassrum och musikundervisningsrummet ofta visade sig vara problematiska i form av ”bråk och stök” just i samband med själva förflyttningen (Örebro 2017: 9). Detta noterades inledningsvis även på Dalhemsskolan. Som i Örebro löstes dessa problem genom att barnen hämtades av El Sistema-pedagogerna från klassrummen, och att den ordinarie musikundervisningen som genomfördes av El Sistema-pedagogerna under skoltid delvis genomfördes i barnens klassrum. El Sistema-pedagogerna har också med tiden utvecklat pedagogiska knep för att undvika stök i förflyttningen från klassrum till musikundervisningsrummet. Dessa inbegriper bland annat sång men även återkoppling mellan El Sistema-pedagoger och de ordinarie pedagogerna för enskilda klasser om enskilda barn som uppträtt störande, så att pedagogerna kan ta upp beteende direkt med barnen.

El Sistema-pedagogerna har dragit ett stort lass för att utveckla fungerande verksamhetsformer och kommunikationskanaler med olika medverkande parter. Detta lass behöver fördelas på fler parter underlättas genom hållbara strukturer för samverkan för att vara långsiktigt uthållig. För att El Sistema långsiktigt ska kunna fortsätta med den framgångsrika verksamheten fram till 2020 etablerat, behövs avlastning för de enskilda involverade pedagogerna, och här behöver skolledning liksom kulturskolans ledning båda bidra till att säkerställa att alla involverade parter gemensamt tar ansvar för genomförande och samarbete.

Rekommendationer

Utifrån det material som i denna rapport redovisats, och givet uppdraget som legat till grund för arbetet, ges här ett antal rekommendationer till uppdragsgivarna.

- Arbetet med utvärderingen har aktualiserat frågan om vad som är rimligt att förvänta sig i form av sociala effekter av ett musikprogram. Det är osäkert om det är rimligt att förvänta sig stora sociala effekter och stora effekter på skolresultat för ett enskilt musikprogram i ett kort tidsperspektiv. Det kan även finnas andra sätt att nå höjda resultat vad gäller dessa aspekter för individer och grupper, som insatser i skolan eller social- eller arbetsmarknadspolitiska insatser.
- El Sistema bör bedömas utifrån de redskap för musikalisk och social utveckling som pedagogiken erbjuder. El Sistema är en pedagogik för musikundervisning i grupp, med ambitionen att stärka barns utveckling och roll som musicerande individer och som samhällsmedborgare. Metoderna som används är i korthet undervisning i grupp, möte med professionella musiker, socialt umgänge där resten av familjen bjuds in, och en lyhörd och inkluderande attityd från både pedagoger och barn. Effekter vad gäller skolresultat, självkänsla, och föräldrars upplevelse av inkludering är viktiga aspekter knutna till de musikaliska och de sociala delarna av El Sistema, men det bör påpekas att de är indirekta i relation till musikundervisningen.
- El Sistema är en viktig resurs i Dalhemsskolan både som lättillgänglig fritidsaktivitet för barn som med hög sannolikhet inte skulle ta del av kulturskolans utbud, och som pedagogisk resurs inom ordinarie musikundervisning och för barns musikutövande under skoldagens raster. Vidare har El Sistema i Helsingborg bidragit till ökad

kulturell aktivitet hos barn i Dalhemsområdet men även utanför, och bidragit till positiva effekter i skolmiljön och barns lärande. Dessa samt andra positiva effekter gör att utvärderaren rekommenderar en förlängning av verksamheten.

- Avbrytande av projektet efter tre år under vilka El Sistema-pedagogerna hunnit bygga upp och etablera en mycket aktiv och uppskattad verksamhet får många negativa konsekvenser, framförallt för barnen på Dalhemsskolan.
- Säkra kommunikationskanaler mellan El Sistema-pedagogerna och föräldrar är viktigt för förberedelser inför framträdanden och inbjudningar till familjekvällar och andra aktiviteter. El Sistema-pedagogerna har inte tillgång till Unikum som är Dalhemsskolans digitala kommunikationsplattform. Hur kommunikation säkras rörande El Sistema på ett tidseffektivt sätt för El Sistema-pedagogerna bör diskuteras mellan berörda parter.
- I barnens enkäter framkommer att undervisningssituationen under El Sistema-lektionerna inte alltid är så lugn som önskas av barnen själva och pedagogerna. Parterna bör undersöka hur El Sistema-pedagogerna kan få ytterligare stöd för att kunna få lugn och ro i barngruppen medan musikundervisningen pågår.
- Kommunikation mellan involverade parter är avgörande för långsiktig framgång för El Sistema som en del av både skolans verksamhet och kulturskolans verksamhet. Hittills har El Sistema-pedagogerna haft ansvaret för att få verksamhetsformerna och samarbete med olika parter att fungera. För att detta ska vara långsiktigt hållbart behöver El Sistema-pedagogerna få ett konkret och genomgående strukturellt stöd från både skolan och kulturskolan. Detta är också viktigt för att barnen som tar del av El Sistema kan känna tillhörighet med kulturskolan. För att El Sistema långsiktigt ska bli framgångsrikt krävs att barnen upplever programmet som en del av skolans verksamhet och kulturskolans verksamhet. Annars är risken att samarbetet försvagas eftersom ansvar och engagemang för att lösa gemensamma utmaningar i samarbetet minskar hos de involverade parterna. Gemensamt engagemang och strukturellt stöd är centralt för långsiktig framgång.
- Vad gäller relationen mellan El Sistema och skolan, så är skolledningens kommunikation internt avgörande för att skolans personal ska uppleva att införandet av El Sistema inte blir en börda för dem. Skolledningen har ett faktiskt ansvar för att El Sistema-pedagogerna har bästa möjliga förutsättningar att utföra sin verksamhet även om verksamheten inte formellt ingår i skolans uppdrag. Detta gäller enskilda delar av arbetet som kommunikation mellan El Sistema och elevernas föräldrar, som idag är påtagligt begränsad på grund av att El Sistema-pedagogerna inte har tillgång till Unikum. Men även övergripande verksamhetsutveckling, där både skolledning, skolpedagoger och fritidshemspedagoger och annan personal är viktiga för samarbetet med El Sistema. På samma sätt är det viktigt att El Sistema-pedagogerna har ett kännbart stöd från kulturskolan så att de känner sig som en del av kulturskolan trots att verksamheten bedrivs på en enskild skola.

Referenser

- Ahnberg, Elisabeth, Mats Lundgren, Jan Messing och Ina von Schantz Lundgren. 2010. Följeforskning som företeelse och följeforskarrollen som konkret praktik. *Arbetsmarknad och Arbetsliv* 16(3), 55–66. Tillgänglig på (2020-02-28).
- Bergman, Åsa Monica Lindgren och Eva Sæther. 2016. Struggling for integration: Universalist and separatist discourses within El Sistema Sweden. *Music Education Research* 18(4), 364–375.
- Creech, Andrea, Patricia González-Moreno, Lisa Lorenzino, Grace Waitman; Elaine Sandoval och Stephen Fairbanks. 2016. *El Sistema and Sistema-inspired programmes: A literature review of research, evaluation, and critical debates*. San Diego: Sistema Global. Tillgänglig på <http://www.artshealthresources.org.uk/docs/el-sistema-and-sistema-inspired-programmes-a-literature-review-of-research-evaluation-and-critical-debates/> (2020-02-27).
- Ekstedt, Eskil. 2019. Project work, a challenge to traditional work life institutions. *International Journal of Managing Projects in Business* 12(2), 267–281. Tillgänglig på https://www.researchgate.net/profile/Eskil_Ekstedt/publication/329762029_Project_work_a_challenge_to_traditional_work_life_institutions/links/5c8f648b299bf14e7e82d54a/Project-work-a-challenge-to-traditional-work-life-institutions.pdf?origin=publication_detail (2020-02-28).
- Fahlgren, Mats. 2009. *Att uppleva utanförskap*. Stockholm: Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap (FAS). Tillgänglig på https://forte.se/app/uploads/2009/06/att_uppleva_utanforskap.pdf (2020-02-28).
- Lenefors, Lina och Arne Svensson. 2015. *Utvärdering El Sistema Stockholm*. Stockholm: Professional Management. Tillgänglig på <https://insynsverige.se/documentHandler.ashx?did=1816245> (2020-02-27).
- Noble, Charles H. 1999. Building the strategy implementation network. *Business Horizons* 42(6), 19–28.
- Tillväxtverket. 2011. *Vad kan vi lära genom projektföljeforskning?* Rapport 0079. Stockholm: Tillväxtverket. Tillgänglig på http://tillvaxtverket.eprint.se/System/TemplateView.aspx?p=E-View&id=b945683f0bb04f24bc3f1a4804d0c6cb&l=t&cat=%2FPublikationer%2FEndast%20f%C3%B6r%20nedladdning&tc=%2FWeb%2FText%2FTopp_Listvy_App3&page=43 (2020-02-28).

Framsidas källor

1. Beskrivning i ord av El Sistema-undervisning av elev i årskurs 2, 2019. Språket är korrigerat.
2. Ur Dalhemsskolans kvalitetsrapport 2018/19.
3. Pedagog i intervju i januari 2020, om effekter av införandet av El Sistema på föräldrar till barn som deltar i den frivilliga musikundervisningen.